

BUJÁK GÁBOR

A SZEPESI ÉS POZSONYI PRÉPOSTSÁGOK KORAI TÖRTÉNETE A SZLOVÁK HISTORIOGRÁFIÁBAN

Bevezetés

Az esztergomi egyházmegye területén két prépostság alakult ki a hozzájuk tartozó társaskáptalanokkal még az Árpád-korban. Ezek az intézmények az érseki székhelytől távol eső, viszont gazdaságilag és politikailag fontos régiók jelentős egyházi központjaivá váltak, nem is beszélve a jogi életben hiteleshelyként betöltött szerepükről. A szlovák történettudomány számára megkerülhetetlen ezen intézmények kutatása, már csak azért is, mert az ország mai területére vonatkozó középkori források jelentős részét ők adták ki.

Az I. világháború után professzionalizálódó szlovák történettudomány és történeti segédtudományok egyre jelentősebb kutatási eredményeket mutatnak fel a pozsonyi társaskáptalan korai történetének kutatásában. A szlovák (és lengyel) historiográfia eredményei azonban eddig többnyire ismeretlenek a magyar történettudományban (ami a legújabb magyar eredményeket tekintve fordítva is igaz). Ennek főleg nyelvi okai vannak, arról nem is beszélve, hogy némelyik munka nehezen hozzáférhető még a szlovák kutatók számára is. Elsősorban ilyenek a csak rövidített formákban publikált vagy csak kéziratban létező szakdolgozatok, de egy-egy korlátozott számban megjelent kiadványt is gyakran körülményes megszerezni. Ezért is szükséges megismertetni a magyar kutatást a szlovák egyháztörténetnek, segédtudományoknak és régészetnek a pozsonyi és szepesi káptalan korai történetét érintő eredményeivel.

A szepesi egyház- és helytörténetírás fejlődése

A Szepesség története iránti korai érdeklődésről már a középkor végén és a kora újkor elején íródott városi krónikák is tanúskodnak. Viszonylag korán kezdődött a Szepesség történetéhez fűződő források kiadása is. A Wagner Károly (1732–1790) által a XVIII. században elkezdett színvonalas forráskiadói munka, melyet

a XX. század elejéig folytattak a régió neves történészei, jelentős mértékben hozzájárult a helytörténet kutatásának fejlődéséhez.¹

A hely- és egyháztörténészek munkáját az értékes forráskiadványok mellett a Szepesmegyei Történelmi Társulat is elősegítette. A társulat 1883-tól fogta össze a régió múltjával foglalkozó kutatókat, rendszeres (*Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve*), illetve különálló kiadványaiban tájékoztatva az érdeklődőket kutatási eredményeiről.²

A Szepesség egyháztörténeti múltjával elsősorban a régió egyházi személyei foglalkoztak, legfontosabb kutatóközpontjukká maga a szepesi káptalan vált. Ha nem is voltak a káptalan tagjai, többségük a mellette működő papi szemináriumban tanult vagy tanított; arról nem is beszélve, hogy a káptalan levéltára kiváló kutatási lehetőséget biztosított. A káptalan történetéhez kapcsolódó kutatásokat maga az intézmény is támogatta. 1909-től a káptalan tagja volt a prépostság történetét először feldolgozó Pirhalla Márton (1852–1922) is.³

A káptalani szemináriumban tanult, majd 1893-tól kanonokja volt a szepesi történetírás kiemelkedő alakja, Hradszky József (1827–1904) is.⁴ Az egyébként szlovák származású, de jobbára magyarul publikáló Hradszky a szomszédos Szepesváralja plébánosaként korábban is kutatott a káptalan levéltárában, de miután a testület tagja lett, kizárólag az itt található hatalmas forrásanyaggal foglalkozhatott. A káptalan történetéről összegyűjtött anyagot azután Szmrecsányi Pál püspök és a káptalan támogatásával adta ki 1901-ben.⁵ A munka első részében a prépostság és káptalan kezdeteiről, birtokairól, intézményeiről szóló forrásokat

---

1 *Wagner, Carolus*: *Annalecta Scepusii sacri et profani*. I–IV. Viennae–Posonii–Cassoviae, 1773–1778.; *Bárdossy, Johannes*: *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis*. Leutschoviae, 1802.; *Schmauk, Michael*: *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis*. Pars 2. Szepesváralja, 1889.; *Weber, Samuel*: *Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis*. Pars 3. Leutschoviae, 1908.

2 A Szepesség szlovák és magyar historiográfiájának összefoglalására ld. *Chalupecký, Ivan*: *Miesto Spiša v slovenskej historiografii* [Szepesség helye a szlovák historiográfiában]. In: *Terra Scepusiensis*. Szerk.: Gladkiewicz, Richard. Bratislava, 2003. (A továbbikban: *Terra Scepusiensis*) 29–34. p.; *Pavercsik Ilona*: *A Szepesség a magyar történeti irodalomban*. In: *Terra Scepusiensis* 49–62. p.

3 *Pirhalla Márton*: *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*. Lőcse, 1899.

4 Špirko, Jozef: *Spišský historik Jozef Hradský*. Turčiansky Svätý Martin, 1946.

5 *Iosephus Hradszky*: *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de Monte Scepusio olim collegiati, sub iurisdictione archiepiscopi Strigoniensis nunc vero Cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensis constituti*. Szepesváralja, 1901.

adta közre, leírta a káptalan épületeit, a korabeli és régi istentiszteleti rendet. A munka második részében pedig a káptalan prépostjainak és kanonokjainak névsorát állította össze. Mivel az így is terjedelmes munkában csak a káptalan történetéhez szorosan kapcsolódó kérdésekkel foglalkozott, a prépostság, illetve a hozzá tartozó plébániák történetéről készített munkája külön kötetben jelent meg már a halála után.⁶

A szepesi történetírás fejlődése az első világháború után megakadt. A kutatókat összefogó társulat ugyan továbbra is működött, kiadói tevékenysége viszont gyakorlatilag megszűnt. A két világháború közötti időszakban szinte csak a környék katolikus papjai publikáltak történeti témájú műveket. Az amatőr helytörténészek közül kiemelkedik Ján Vencko (1869–1957), aki a savniki apátságról, illetve a szepesi várról szóló könyveiben kitért a káptalant érintő kérdésekre is.⁷

A két világháború közötti időszak legjelentősebb szepesi történésze Jozef Špirko (1896–1954) volt. Špirko szintén szorosan kötődött a káptalanhoz a szemináriumbeli tanulmányai, majd későbbi tanítói pályafutása során. 1937 és 1948 között több tanulmányt jelentetett meg Szepesség egyház- és művészettörténetéről, de írt egy kétkötetes egyetemes egyháztörténetet is. Az 1948 után háttérbe szorított ígéretes egyháztörténész nem publikált többet, hamarosan meg is halt.⁸

Az 1948 utáni időszak nemcsak az egyháztörténetnek, de helytörténetnek sem kedvezett. 1946-ban véglegesen megszűnt a Szepesi Történeti Társulat, és csak 1965-ben alakult meg a Szlovák Történelmi Társulat keretein belül a Szepesi Történészek Köre (*Kružok historikov Spiša pri Slovenskej historickej spoločnosti*). A 1960-as években újjáéledő helytörténeti kutatásokban azonban a település-, társadalom- és gazdaságtörténet mögött jelentősen háttérbe szorult az egyháztörténet.

A kedvezőtlen körülmények ellenére a 1960-as évekből származik Magda Feňarová munkája a szepesi prépostságról.⁹ A prépostság középkori okleveleinek fondjához írt segédlet 458 oklevél regesztáját és adatait tartalmazza (melyeket az anyag feldolgozatlansága miatt addig alig használtak), így máig hasznos kiindu-

---

6 *Hradszky József*: Additamenta ad Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis. Szepesváralja, 1903–1904.

7 *Vencko, Ján*: Dejiny štiavnického opátstva na Spiši [A savniki apátság története]. Ružomberok, 1927.; *Uő*: Z dejin okolia Spišského hradu [A szepesi vár környékének történetéből]. Spišské Podhradie, 1941.

8 *Slovenský biografický slovník*. 5 zv. [Szlovák életrajzi lexikon. 5. köt.]. Szerk.: Matovčík, Augustín. Martin, 1992.

9 *Feňarová, Magda*: Spišské prepošstvo: Stredoveké listiny 1249–1526: Inventár [Szepesi prépostság: Középkori oklevelek 1249–1526: Inventárium]. Bratislava, 1964.

lópont a kutatók számára. A regeszták elé értékes bevezetést is írt, mely a levéltári fond kialakulásán és felosztásán túl a prépostság történetével foglalkozó addigi magyar és szlovák kutatás eredményeit összegezte.

A szepesi egyháztörténeti témájú kiadványok jelentős gyarapodásának lehetünk tanúi a '90-es évek kezdetétől. E mögött a társadalmi-politikai változások kedvező hatásai mellett a helytörténeti kutatások fellendülése áll. 1992-ben megalakult a Szepesi Történelmi Társulat (*Spišský dejepisný spolok*), amely a volt Szepesmegyei Történelmi Társulat (1882–1946), illetve a Szepesi Történészek Köre (1965–1991) tevékenységének folytatója. A társulat 1993-tól jelenteti meg évente-kétévente kiadványát (*Z minulosti Spiša*), amelyben tagjai kutatási eredményeit publikálja.¹⁰

Természetesen az említett társulat kiadói tevékenysége mellett több más publikáció is napvilágot látott. Ki kell közülük emelni a 2003-ban Szepesség történetéről tartott nemzetközi konferencia tanulmányait közreadó kötetet,¹¹ illetve a Szepesség 1209-es említésének 800. évfordulójára alkalmából napvilágot látott kiadványokat. Ilyen volt a régió történetét összefoglaló mű első kötete,¹² az évforduló emlékére rendezett, a szepesi vár és káptalan történetéről szóló kiállítás anyagát, és a legújabb kutatásokról szóló összefoglalásokat közlétező kötet,¹³ illetve az évfordulóra rendezett konferencia előadásait tartalmazó tanulmánykötet.¹⁴

A fent említett kiadványok lehetőséget adtak a szepesi egyház- és helytörténészeknek eredményeik publikálására. Közéjük tartozik Ivan Chalupický, 1956–1996 között a Lőcsei Állami Levéltár munkatársa, aki több ízben foglalkozott a káptalan történetével, és 1990 után (többek között) a szepesi káptalan papi szemináriumában tanított egyháztörténetet.

A pozsonyi Comenius Egyetem régészeti tanszékének oktatójaként dolgozó régész és egyháztörténész, Michal Slivka a régészet eredményeit felhasználva

---

10 A társulat honlapja: www.spisiaci.sk

11 Terra Scepusiensis. Szerk.: Gladkiewicz, Richard. Bratislava, 2003.

12 Historia Scepusii. 1. köt. Szerk.: Homza, Martin – Sroka, Stanislaw A. Bratislava–Kraków, 2009. (A továbbiakban: Historia Scepusii 1.)

13 Terra Scepusiensis – Terra Christiana 1209–2009. Szerk.: Novotná Mária. Levoča, 2009. (A továbbiakban: Terra Scepusiensis – Terra Christiana)

14 Z dejin Spišského prepoštva [A szepesi prépostság történetéből]. Szerk.: Hromjak, Ľuboslav. Spišské Podhradie, 2010. (Studia Theologica Scepusiensia X.) (A továbbiakban: Z dejin Spišského prepoštva)

próbált képet adni a szepesi káptalan kezdeteiről,¹⁵ illetve a településtörténet vizsgálatából kiindulva az egész szepesi egyházszerkezet fejlődéséről.¹⁶

A Szepesség történetét feldolgozó szintézisben pedig, hosszú idő után elsőként, a régió korai egyháztörténetének összefoglalására Martin Homza vállalkozott.¹⁷ Homza, hasonlóan Slivkához, jelenleg szintén a Comenius Egyetemen oktat a Szlovák Történelmi Tanszék professzoraként, és szintén jelentős aktivitást fejt ki a Szepesség történetének kutatása, illetve megismertetése érdekében.

A szepesi egyházi struktúrák 1301 utáni történetét Henryk Ruciński foglalta össze ugyanebben a kötetben.¹⁸ A lengyel kutató a Białystoki Egyetem Történelmi Intézetének professzora, középkori és kora újkori magyar és szlovák történelemmel, illetve a kereszténység kelet-közép-európai történetével foglalkozik. Akárcsak Homza, Ruciński sem elsősorban a Szepesség egyháztörténetével foglalkozott korábban, az általa írt fejezet ezért jobbára áttekintő jellegű.

Részletekbe menően foglalkozott a prépostság történetével Peter Labanc. Már a Szepesség történetének első kötetében több helyen kijavította Wagner és Hradszky adatait a szepesi káptalan középkori prépostjairól.¹⁹ 2011-ben védte meg a Nagyszombati Egyetemen doktori disszertációját ebben a témában.²⁰ Labanc munkája a témában eddig megjelent legteljesebb szlovák nyelvű összefoglalás. Külön tárgyalja a szepesi prépostság helyzetét (alapítását, funkcióját, jogköreit, területi kiterjedését) a XIII–XIV. században, részletesen megvizsgálva

---

15 *Slivka, Michal*: Kristianizačný proces na Spiši (K počiatkom Spišskej kapituly) [Krisztianizáció a Szepességben – A szepesi káptalan kezdeteihez]. In: *Z minulosti Spiša 9–10. (2001/2002)* 23–40. p.

16 *Uő*: Sídliškova a cirkevná štruktúra Spiša vo včasnom až vrcholnostredovekom období [A Szepesség település és egyházi hálózata az érett és késő középkorban]. In: *Terra Scepusiensis* 419–446. p.

17 *Homza Martin*: Počiatky kresťanstva na Spiši [A kereszténység kezdetei a Szepességben]. In: *Historia Scepusii* 1. 233–284. p.; *Uő*: Spišský hrad a Spišské prepošstvo (Dve centrá včasnostredovekého Spiša) [A szepesi vár és prépostság – A középkori Szepesség két központja]. In: *Terra Scepusiensis – Terra Christiana* 9–27. p.

18 *Ruciński, Henryk*: Cirkevné štruktúry na Spiši v neskorom stredoveku [Szepes egyházszerkezete a középkorban]. In: *Historia Scepusii* 1. 400–429. p.

19 *Labanc, Peter*: Zoznam spišských prepoštov [A szepesi prépostok névsora]. In: *Historia Scepusii* 1. 564–565. p.; *Uő*: Spišský prepošti do konca 13. storočia [Szepesi prépostok a 13. század végéig]. In: *Z dejín Spišského prepoštva* 95–120. p.; *Uő*: Spišský prepošti 1301–1511 – sonda do problematiky [Szepesi prépostok 1301–1511 – szonda a problematikába]. In: *Z dejín Spišského prepoštva* 121–128. p.

20 *Labanc, Peter*: Spišský prepošti do roku 1405 [Szepesi prépostok 1405-ig]. Trnava, 2011.

az egyes prépostok családi hátterét, megválasztásuk módját, préposti tevékenységüket, illetve aprólékos áttekintést ad a prépostság és káptalan birtokainak és jövedelmeinek változásairól.

A szepesi káptalan korai története a szlovák történészek szemével

A XIX. századi szlovák történetírás nagy jelentőséget tulajdonított a Szepességnek a magyar államalapítás előtti időszakban is. Nem véletlen, hogy az 1918 előtti szlovák historiográfia meghatározó alakja, František Vítázoslav Sasinek (1930–1914) például Szepest tartotta az egyik IX. század végén megszervezett morva püspökség központjának.²¹

Hradszky József és Pirhalla Márton századfordulón megjelenő munkái hatásként is a szlovák történetírás lényegében a magyarhoz hasonlóan a XII. század végére datálta a szepesi prépostság megalakulását.²² A szepesi prépostság Imre király (1196–1204) alatti alapításával számolt Hradszky és Pirhalla nyomán Jozef Špirko is.²³ Magda Feňarová a szepesi prépostság középkori okleveleihez írt segédletében a prépostság 1209 előtti keletkezését említi.²⁴

A szepesi prépostság morva időkbe nyúló kezdeteinek elméletét Štefan Šmálik (1908–1991) elevenítette fel a '60-as évek végén.²⁵ A szepesi káptalanban a XIII. században megfigyelt kelet–nyugati „biritualizmus” alapján arra következtetésre jutott, hogy a prépostság egy hajdani nagymorva püspökség alapjain létesült. Šmálik mellett egy másik, a rendszer által nem támogatott katolikus történész, Jozef Kútnik (1912–1982) igyekezett a szepesi káptalan és kereszténység korai

---

21 *Sasinek, František Vítázoslav: Dejiny kráľovstva uhorského [A magyar királyság története].* vol. 1. Banská Bystrica, 1869.; *Uč: Záhadné dejepisné otázky [Rejtélyes történelmi kérdések].* In: Slovenský letopis 3. (1879) 110–126. p.

22 *Knappek, Ludovít: Cirkevná organizácia na Slovensku v stredoveku [Egyházszervezet Szlovákiában a középkorban].* Praha, 1936.

23 *Špirko, Jozef: Začiatky Spišského biskupstva: Snahy v minulosti o jeho utvorenie [A szepesi püspökség kezdetei: Múltbeli erőfeszítések a megalakulásáért].* In: Mons Sancti Martini. Szerk.: Galan, Peter. Ružomberok, 1947. 20–53. p.

24 *Feňarová, 1964.* 5. p.

25 *Šmálik, Štefan: Stretnutie Východu so Západom v Spišskej Kapitule [Kelet és Nyugat találkozás a szepesi káptalanban].* In: Kalendár Gréckokatolíkov na rok 1970 [Görögkatolikusok kalendáriuma az 1970-es évre]. Trnava, 1969. 124–127. p.

gyökereit kimutatni elsősorban a remete szerzetesi életforma helynevekben megjelenő nyomaiból, illetve a környékbeli szájhagyományból kiindulva.²⁶

Sem Šmálik egyházi lapokban publikált, sem Kútnik szamizdatban terjedő, illetve külföldön megjelent munkáira kezdetben nem reagált a hivatalos történetírás. Az 1980-as évekre a régészeti eredményeknek is köszönhetően máshogyan látták a Szepesség korai történetét a hivatásos történészek is. Mivel a régió Nagymoráviához való tartozását kétségen kívülinek tartotta és tartja a szlovák kutatás, számolnia kellett a régióban a kereszténység kezdeteivel már a IX. század második felében. Szepes egyházi struktúráinak Nagymorávia bukása utáni esetleges kontinuitását a korai középkor jeles kutatója, Peter Ratkoš (1921–1987) vetette fel.²⁷ Ezek a vélemények azután sorra helyt kaptak a Szepeskáptalanról kiadott népszerűsítő kiadványokban is, így mára közzismertté váltak.

A fenti nézetekkel kapcsolatban több ízben adott hangot kételkedő véleményének Michal Slivka. Kútnik nézetével szemben, már a 1990-es években két tanulmányában kifejtette, hogy az írásos anyagban a XIII–XIV. században megjelenő *Remete/Heremita*, illetve *Mnišek* helynevek és patrocíniumok alapján nem lehetséges a Zoborról származó Benedek-rendi remeték korai szepesi krisztianizációs tevékenységével számolni.²⁸

Slivka szerint a krisztianizációs tevékenység korai szakaszát legkorábban a XII. századtól lehet megfigyelni a Szepességben. A plébániák hálózata pedig a XIII. századra alakult ki szilárd formában. Kiindulva abból, hogy Közép-Európa keresztény hitre térítésében a világi és egyházi hatalom kéz a kézben járt, és a világi és az egyházi közigazgatás lényegében fedte egymást, a káptalan kezdeteit éppúgy, mint Szepes megyéét a XII. századra helyezte. Ami a magyar államalapítás előtti nagymorva származtatás elméletét illeti, arról Slivka megállapítja, hogy nem támasztható alá sem írásos, sem régészeti eredményekkel; sőt megkérdőjele-

---

26 *Kútnik, Jozef*: Benediktínsko eremitské tradície v Popradskej a Hornádskej kotline [Benedekrendi remete tradíciók a Poprád és a Hernád medencéjében]. 1970. (kézirat); *Kútnik, Jozef*: Benedictine Missionaries in Slovakia in the 9th–11th Centuries. In: *Slovak Studies*, 22. (1970) 79–131. p.

27 *Ratkoš, Peter*: Slovensko v dobe veľkomoravskej [Szlovákia a nagymorva időkben]. Košice, 1988.

28 *Slivka, Michal*: K problematike eremitizmu na Slovensku [Az eremitizmus szlovákiai problematikájához]. In: *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku* [A szerzetesi közösségek története és kultúrája Szlovákiában]. Szerk.: Šimončíč, Jozef. Trnava, 1994. 49–70. p.; *Uő*: Stredoveké rehoľné komunity na Spiši a ich význam v štruktúre osídlenia [Középkori regurális közösségek a Szepességben és jelentőségük a településhálózat kialakulásában]. In: *Archeologica Historica*, 18. (1999) 53–62. p.

zi a Szepesség némely egyházi épületének morva uralom idejére történő datálását is.²⁹

Slivka új elképzeléssel állt elő az 1970-es években feltárt XI. századi monostor romjaiként azonosított épületegyüttes funkciójának kérdésében is.³⁰ Az épület méret- és elrendezésbeli párhuzamát az alsó-százországi Rehburg városa melletti reguláris kanonokok konventjének épületében találta meg. A magyarországi és lengyelországi kereszténység monachális kezdeteiből kiindulva reguláris kanonokok lakhelyének feltételezte az építményt.³¹

Legutóbb Martin Homza elevenítette fel a szepesi prépostság nagymorva előzményeinek elméletét. Homza feltételezése szerint a központi fekvésű Szent Márton-domb, illetve a közeli Szürke Szakáll (*Sivá Brada*) gyógyvizes forrás az ősidőktől a vidék pogány vallási központjának számíthatott. A korai temetkezési központnak számító és később a káptalanhoz tartozó Szűz Máriának szentelt templomot pedig a prépostság elődjének tekinthető szepesi főesperesség templomának tartja.³²

Homza magának a főesperességnek a létrejöttét még a IX. századra helyezi. Feltételezésében fontos helyet kap Szepes általa vizsgált közvetítő szerepe Kis-Lengyelország irányába.³³ Mivel Szvatopluk morva fejedelem kiterjesztette uralmát a későbbi Kis-Lengyelország vidékére, ahol valószínűleg intenzív térítő politikát folytatott, így kereszténynek kellett lenni a Nagymoráviát vele összekapcsoló szepesi régióknak is. Az így létesült szepesi főesperesség később túlélve Morávia bukását is beépült előbb a prágai püspökséghez tartozó Vág-provinciába, majd az esztergomi püspökség szervezetébe.³⁴ Slivka szerint ez az elmélet elavult,

---

29 *Javorský, František*: Románska architektúra na Spiši [Román építészet a Szepességben]. In: Pamiatky a múzeá, 48. (1999) 2. é. 55–60. p.

30 A várban 1975–1977-ben folyó régészeti kutatásokkal egy időben a Szepeskáptalannal szembeni, Pažicának nevezett erdős-rétes helyen egy kiterjedt épületkomplexum maradványait tárták fel. A kutatásokat vezető Adrián Vallašek és Andrej Fiala egy hajdani monostor romjainak vélték a maradványokat. Eredményeiket azonban nem látták tanácsosnak megjelentetni. Erre csak évtizedekkel később 1999-ben került sor (*Vallašek*, 1999.). A magyar történettudomány szkeptikus ezekkel a feltételezésekkel szemben. A kérdésről bővebben ld. *Kosztá László*: 11. századi bencés kolostor a Szepességben? In: Századok, 142. (2009) 339–357. p.

31 *Slivka*, 2001/2002.

32 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 233–237. p.

33 *Homza, Martin*: Vzťahy stredovekého Spiša a Maľopolska od najstarších čias do roku 1138 [A középkori Szepesség és Kis-Lengyelország kapcsolatai 1138-ig]. In: Historický časopis, 43. (1995) 2. é. 201–214. p.

34 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 234. p.

amennyiben régészeti eredmények azt valószínűsítik, hogy Kis-Lengyelország vidékét Dél-Szilézián keresztül érte el Szvatopluk, a Szepesség morva uralom alá tartozása pedig még nem jelent egyet a kereszténység elterjedésével.³⁵

A Szepesség történetének kutatásában kiemelt jelentőségű kérdés, hogy mire vonatkozik Imre király 1198-as oklevelének *Terra Scipiensis*ről szóló adata. A szlovák és magyar történettudomány azt valószínűsíti, hogy nem a Szepességről, de az Esztergom melletti Széplakról van szó.³⁶ Šmálik, Slivka és Chalupecký azonban kitartanak amellett, hogy ez a Szepesség első írásos említése, ráadásul a terület oklevélben említett *decima tributorum*ja esetleg a szepesi főesperesség vagy prépostság létét bizonyítaná közvetetten.³⁷

Az első ismert szepesi prépostnak Adolfot tartja a szlovák történetírás, aki 1209-ben a Poprád mellett földbirtokot kapott II. Andrástól. A kérdés, hogy vajon az első szepesi prépost volt-e Adolf, már megosztja a kutatókat. Homza a prépostságnak és káptalannak a megalapítását III. Béla (1172–1196) intenzívebb észak-keleti irányú külpolitikai tevékenységének időszakára teszi. Kiemelt szerepet kap továbbá a halicsi ügyekben aktív ifjú András herceg, akiről feltételezi, hogy akárcsak később fia, Kálmán herceg, horvát-dalmát uralkodóként is megtartotta a Szepességet.

Labanc abból kiindulva, hogy Almás falut, az első ismert adományt a prépostság II. Andrástól kapta, az intézmény alapítójának is őt kell tekinteni. Bár nem veti el, hogy erre már 1196 előtt sor került, de inkább a XIII. század elejét valószínűsíti, amikor Adolf prépostsága és a káptalani templom első nagy építési fázisa is tehető.³⁸

Špirko szerint a szepesi prépostság megalapítása beleillik a magyar királyok egyházpolitikájába, mely az alattvalók üdvösségének előmozdítása miatt új és új egyházi létesítményeket hozott létre az ország mindinkább benépesülő területein is. A szepesi káptalan megalapítása tehát azt a tendenciát követi, mely szerint az érseki és püspöki székhelyektől messze eső helyeken társaskáptalanok megalapítására került sor (Arad, Titel, Vasvár). Felhívta a figyelmet arra a jelenségre is,

---

35 *Slivka, Michal*: Ku genéze sakrálnych stavieb v Spišskej Kapitule [A szepesi káptalan egyházi építményeinek keletkezéséhez]. In: *Z dejín Spišského prepošstva* 44–45. p.

36 *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* II. Szerk.: Marsina, Richard. Bratislavae, 1987. 99. p. (110. sz.)

37 Šmálik, Štefan: Čo je „terra Scipiensis”? [Mit jelent a „terra Scipiensis”?]. In: *Duchovný pastier*, 63. (1982) 2. č. 124–126. p.; *Slivka*, 2001/2002. 35. p.; *Chalupecký*, 2010. 33. p.; *Labanc*, 2011. 18–19. p.

38 *Labanc*, 2011. 19–20. p.

hogy a magyar érsekek és püspökök a XII–XIII. század fordulóján előszeretettel mondtak le jövedelmeik egy részéről káptalanjaik javára, tehát támogatták az alájuk rendelt egyházi intézmények fejlődését. Kizárta továbbá azt a régi elképzelést is, hogy az egyházi intézményt Imre király öccsével szemben hívta volna életre. A Szentszék XII. század végétől növekvő befolyása miatt ugyanis Imre nem számíthatott arra, hogy a szepesi prépost egyértelműen a király szilárd támasza lesz.³⁹

E létesítmény célját Homza abban jelölte meg, hogy az uralkodó rajta keresztül az addig kevesebb figyelemmel kísért határ menti régiókban is jobban érvényesíthesse befolyását, illetve segítse átültetni az országos szervezetet. Rájuk hárult például a közhitelőség új formájának elterjesztése, a hiteleshelyi feladatok ellátása. Hasonló kezdeményezések állnak a közeli Jászó, Lelesz és részben Savnik alapítása mögött is.

Homza a káptalannak egyfajta „szakrális-memoriális” szerepet is tulajdonít, hiszen IV. Béla és később Kun Erzsébet is Gertrúd, illetve Kálmán halicsi király lelki üdvéért való imádkozásra kötelezte az intézményt. A templom védőszentjei közül nem hiányzik a dinasztia szintén ehhez az ágához tartozó türingiai Szent Erzsébet és Sziléziai Szent Hedvig sem.

A magyar királyok intenzív északkeleti politikájával hozza kapcsolatba Homza a szepesi káptalan missziós szerepét. Már a szepesi főesperességről is feltetelezte, hogy az missziós szerepet tölthetett be a morva Szvatopluk vagy a cseh I. Boleszláv egyházpolitikájában, amire később a magyar uralkodók is építettek. A káptalannak így az orosz fejedelemségekkel szembeni egyházi politikában is fontos szerep juthatott.

A szepesi prépostság alapításának fontos kérdése, hogy mennyire volt rá befolyással a szászok betelepedése. Figyelemre méltó körülmény, hogy a szintén a XII. század végi alapítású szebeni, illetve az ekkortól jelentősé válló pozsonyi prépostság is a német vendégek által lakott területen jött létre. Azonban már Špirko kétségbe vonta, hogy az intézmény megalapítására csupán a szászok szepességi letelepedése miatt került volna sor, rámutatva a szebeni és szepesi prépostság közötti fontos különbségre, hogy míg a szebeni prépost csak az erdélyi szászok egyházi előjárója volt, addig a szepesi joghatósága a régió egész lakosságára kiterjedt.⁴⁰

---

39 Špirko, 1947.

40 Špirko, 1947.

Špirko felvázolt véleményét hosszú idő után Homza árnyalta jelentősebben.⁴¹ Homza felvetette, hogy a szepesi prépost és plébánosok és Ampod fia Dénes nádor közötti konfliktus háttérében az említett papok német származása állt. Ebből kiindulva megvizsgálta a legkorábbi szepesi egyházi építményeket, illetve a tipikusan németországi patrocíniummal rendelkező templomokat, és arra jutott, hogy ezek túlnyomórészt a német lakossághoz köthetők. Következtetése tehát az, hogy a szepesi prépostság korai időszakában — hasonlóan a szebenihez — a német vendégek intézménye lehetett, ahol a prépostság és a kialakuló plébánosi hálózat szorosan összefüggött. A későbbiekben azonban a szepesi prépostok támogatásával is a jelentősebb nemesi családok, majd a kisebbek is jelentékeny templomépítkezésbe kezdtek, mely megváltoztatta a szepesi egyházszervezet német jellegét. Az eredeti kiváltságos német települések ezután és ezért szerveződtek a már Špirko által említett testvériségbe.⁴²

A kérdéssel függ össze a Merániaiak szepesi káptalanra is kiterjedő befolyása, melyet már Slivka is felvetett, aki a merániai testvéreknek tulajdonította a szepesi egyházi építészeti XIII. század eleji fellendülését. Homza Gertrúd nevelője, Adolf prépost nevével köti össze a Háromkirályok ereklyéinek Kölnből a káptalanba történő translációját is. Gertrúd tevékenységével hozza összefüggésbe a szepesi szászok tradícióját megőrző XV. századi szepesszombati krónika azon híradását, mely szerint a kereszténység Magyarországon István és főként felesége, Gizella érdeme miatt terjedt el. Gertrúd és Gizella alakját összeolvasztva így a kíséretükben Magyarországra, illetve a Szepességbe jövő németek érdemévé is tették Magyarországot megtérítését.

Szintén jelentős szerepet tulajdonított Homza Szepes és káptalanjának fejlődésében II. András fiának, Kálmánnak. Magdaléna Janovská és Mária Novotná alább még tárgyalásra kerülő kutatásai alapján éppen Kálmán itt tartózkodásához köthető a káptalani templom reprezentációs termék kiépítése, illetve az építmény első tornyának befejezése.

Bár Adolf prépost tevékenységéről az 1209-es adaton kívül nincs más információnk, Homza és Labanc is feltételezi, hogy hosszabb időn át állhatott a kápt-

---

41 Már a Szepesség történetéről 2002 őszén szervezett konferencián felvetette Miloš Marek, hogy a káptalan első pecsétjének köriratán (+ S · CAPITVLI · SCI · MARTINI · DE · CIPIS = *sigillum capituli sancti Martini de Cipsis*) azért szerepelhet a Szepesség német megjelölése, mert az intézményt korai időszakában jelentősebb német befolyás érte. Felvetését ekkor Špírkora hivatkozva Rábik elvetette. A vita szövege megtalálható: Terra Scepusiensis 338–339. p.

42 *Homza, Martin: Podiel saských hostí na počiatkoch Spišského prepošstva* [A szász vendégek részvétele a szepesi prépostság kezdeteiben]. In: *Z dejín spišského prepošstva* 51–69. p.

talán élén a XIII. század első harmadában. Jóllehet Wagner és Hradzky Adolf halála után számolnak egy Benedek nevű préposttal, Labanc rámutatott, hogy a forrásként megjelölt 1232-es oklevél nem említi a prépost nevét. Hasonlóképpen hibás Wagner hamis oklevélen nyugvó adata egy 1259-ben felbukkanó Benedek prépostról. Labanc továbbá bizonyította, hogy János 1263-as prépostsága egy hibás olvasat következménye, az oklevél valójában Mutmér prépostot említi.⁴³

Szepes második ismert prépostja a Hermány nembeli Mátyás volt (1239–1261/1262).⁴⁴ Homza kiindulva Mátyás rokonainak görög neveiből (Andronikus, Anatoleus, Ysyp) felveti déli, illetve horvát származásának lehetőségét (ahogy például a későbbi Mutmér prépost is horvát származású volt), hangsúlyozza viszont jó kapcsolatait a helybeli szászszággal.⁴⁵

Mátyás számára állította ki IV. Béla 1249. szeptember 19-én oklevelét, amelylyel megerősítette a prépostot Almás birtokában. Az oklevél szerint az eredetileg II. András adományáról szóló oklevél a tatárdúlás során elveszett. Ugyanebben az oklevélben engedélyezi a király a prépostnak, hogy a várban egy tornyot és palotát építsen.

Ferdinand Uličný, kelet-szlovákiai történész és levéltáros, az eperjesi egyetem levéltár szakirányának megszervezője, jelenleg a Kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem professzora a tatárjárás szlovákiai vonatkozásairól írt tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy Mátyás állításai valótlanok voltak, és csak Almás megszerzését célozták.⁴⁶ A kutatók többsége azonban nem osztja Uličný szkeptikus nézeteit.⁴⁷

Az oklevél alapján, melyben a prépost egy torony és palota kiépítését vállalja a várban, Homza arra következtet, hogy a prépost a várba tette át székhelyét. Véleménye szerint a káptalani tized várjövödelmekhez kapcsolása ezek kiépítésével függ össze.⁴⁸

---

43 *Labanc*, 2011. 70., 78. p.

44 *Labanc*, 2011. 70–78. p.

45 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 243–244. p.; *Homza*, 2010. 56–59. p.

46 Uličný nem számolt a tatárok oklevélben említett szepességi betörésével: *Uličný, Ferdinand: Vpády Mongolov na Slovensko [A mongolok betörései Szlovákiába]*. In: *Vojenská história*, 8. (2004) 3. č. 3–20. p.

47 Žifčák, *František*: *Listina z roku 1249 pre spišského prepošta ako historický prameň [A szepesi prépost oklevele 1249-ből mint történelmi forrás]*. In: *Z minulosti Spiša*, 5–6. (1997/1998). 81–87. p.; *Labanc*, 2011. 74. p.

48 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 244. p.

A kérdésről némiképp eltérően vélekedett Vladimír Olejník, aki nem számol a prépost várba településével. Véleménye szerint tehát az 1249-es oklevél megfogalmazását — *locum p(ro) t(ur)ri edificanda et palatio competente(m) quem et ip(s)e assumpsit edificand(um) muniendu(m) et cons(er)uandum* — csak úgy lehet értelmezni, hogy Mátyás prépost a várban kapott helyért cserébe köteles tornyot építeni és azt saját jövedelmeiből fenn is tartani.

A szepesi káptalanhoz tartozó várbeli építményekről azután kora újkori írásos dokumentumokat is bemutat, melyek egyértelműen tanúsítják, hogy a káptalan a szepesi vár vörösnek nevezett tornyát bírta. Érdekes, hogy a kora újkori iratok arról számolnak be, hogy a hagyomány szerint Zsigmond király adományából bírta káptalan a tornyot, ellenben az ügyet megvizsgálva akadtak rá ők is az 1246-ból származó oklevélre.⁴⁹

Homzától eltérően értékeli „a káptalani tized várjövodelmekhez kapcsolását” is. Rámutat ugyanis arra, hogy a káptalan tizedből származó jövedelmeiből a szepesi várnak IV. Béla által megítélt évente 500 halomnyi gabonát a várbeli építmény fenntartására kellett fordítani.

A prépostság és a káptalan jövedelmeivel Feňarová, Homza, illetve Labanc foglalkozott részletesebben. A II. András (1205–1235) adományozta Almáshoz IV. Béla (1235–1270) alatt Olaszliszka és Létánfalva csatlakozott királyi adományként. Homza feltételezése szerint kezdetben az egyházi és királyi birtokok a Szepességben nem különültek el élesen (ahogy az ország egyéb részein sem). Ezt bizonyítja, hogy a helyi szászok és a prépostság birtokainak határait több esetben csak Mutmér prépost alatt jelölték ki (Szepesvárálja, Szepesdaróc). Az intézmény vagyona tovább növekedett a helyi nemesség végrendeletben rá hagyományozott birtokaival, valamint a prépostok által vásárolt ingatlanokkal (Ida, Hernádpetri, budai kúria).

A káptalan és prépostság jövedelmeinek nagy része a Szepes megye lakosságától szedett tizedből származtak, illetve az egyes plébánosok által a tized átengedése fejében fizetett *cathedraticumból*. A tized fizetésében különbség volt a hazai lakosság (magyarok és szlovákok) és a vendégek (németek és „olaszok”) között. Máshogy fizették továbbá a tizedet a jobbágyfiak is. Ezek a körülmények a 1270-es, majd a 1280-as évek végén jelentős viszályokhoz vezettek. A XIV.

---

49 *Olejník, Vladimír*: Spišský hrad a Spišská Kapitula v archívnych prameňoch [A szepesi vár és káptalan a levéltári forrásokban]. In: Terra Scepusiensis – Terra Christiana 29–53. p. – összefoglalása a szepesi várhoz és káptalanhoz kapcsolódó oklevelekről és egyéb forrásokról ad áttekintést.

század közepétől vannak adataink arról, hogy az egyes prépostok kimutatásokat vezettek tizedjövödelmeikről.⁵⁰

A káptalan élén Mátyást Mária királyné kancellárja, Mutmér követte (1262/1263–1281).⁵¹ Mátyással ellentétben nincsenek adataink származásáról, nem ismerjük rokonait sem, míg neve alapján Homza délszláv (horvát) származását valószínűsíti, Labanc nem tartja lehetetlennek, hogy a helyi szláv közösség felső rétegéből származott. Rendkívüli tanultságáról nem csak a végrendeletében a káptalanra hagyott személyes könyvtára tanúskodik, de az is, hogy V. István (1270–1272) fiainak, Lászlónak és Andrásnak a nevelője volt.⁵²

Mutmért Lukács, Erzsébet anyakirályné kancellárja és esztergomi kanonok követte a préposti tisztségben. Ez Labanc szerint a szepesi prépostnak az esztergominál jobb anyagi körülményeiről és szélesebb jogköréről árulkodik. Csupán az 1282-es évből van adatunk Lukács préposti tevékenységéről, amikor is július 5-én hat új kanonokságot alapított.⁵³

A káptalan kiszélesítésének kérdésével kapcsolatban Homza megvizsgálta az intézmény Mutmér prépostságának idejétől részben ismert összetételét, és arra jutott, hogy a kanonokok a királyhoz közel álló személyek közül kerültek ki.⁵⁴ A káptalan irányába megmutatkozó királyi kegy részeként 1282-ben Kun Erzsébet

---

50 *Homza*, 2011. (Počiatky kresťanstva) 244–249. p.; *Labanc*, 2011. 158–161. p.

51 *Labanc*, 2011. 79–82. p.

52 Homza rámutatott a szepesi prépostok kiemelt szerepére a királyi család tagjainak tanításában. Wagner (*Wagner*, 1778. 5. p) és Hradszky (*Hradszky*, 1901. 297. p.) szerint ugyanis már Adolf is Gertrúd nevelője volt korábban, de Homza felteszi, hogy Gertrúd fiát, az 1219–1227 között a Szepességben tartózkodó Kálmán herceget is ő nevelhette. A prépostok felelhetek az új papi réteg tanításáért is. Bár a káptalan melletti iskola jelenlétét csak 1323-tól lehet írásos forrásokban kimutatni és a kanonoki tisztségek között sem szerepel a *scholasticus*, ezt Homza azzal magyarázza, hogy ezt a feladatot szintén a prépost láthatta el.

53 *Labanc*, 2011. 82–83. p.

54 János örkanonok (1262–1274) Erzsébet anyakirályné jegyzője volt, testvére, Aba pedig 1277-ben a király oldalán harcolt Roland lovag ellen. Szintén közel állt a királyhoz Jakab olvasókanonok, későbbi prépost (ld. alább). Alpernus éneklőkanonok (1262–1275) 1265-től a király tulajdonában lévő Szepesváralja lelkésze volt. Hogy a kanonoki tisztségeket a király akarata alapján töltötték be, azt bizonyítja Homza szerint Márk királyi lelkész esete is (1286–1314), akinek testvére, Korotnoki Mihály a Habsburg Alberttel szembeni harcokban támogatta III. Andrást. *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 249. p.

kérésére Lodomér esztergomi érsek megemelte a kanonokok számát. Ezzel megnövekedett a szepesi nemességet képviselők száma a préposti tanácsban.⁵⁵

Homza tehát egyetért Pirhalla állításával, miszerint a szélesebb „préposti tanácsba” a káptalan négy kanonokján kívül beletartoztak a Szepeskáptalan körüli templomok papjai is.⁵⁶ Nem csak a jelentős családok, de az alsóbb nemesség is megpróbálta befolyását érvényesíteni a káptalanban, ahogy azok templomépítési tevékenységét is követte (*Scepkhfalva*, Szepesmindszent, Haraszt, Vitfalva). Az ő képviselőik voltak Homza szerint az említett Jakab éneklőkanonok és Hypolit. Legkésőbb Erzsébet királyné reformja óta a préposti tanácsban helyet foglaltak a városok (Szepesszombat, Szepescsütörtök, Gölnicbánya és Lőcse) képviselői is. A préposti tanács a XIII. század végén így a szepesi társadalom reprezentatív mintájává vált. Ennek következtében szemben a szebenivel nem vált a szepesi prépostság kizárólagosan a helyi a szászok intézményévé.⁵⁷

A kanonokok kinevezésének kérdését megvizsgáló Labanc a következőkre jutott: Amennyiben a prépost maga hozott létre kanonoki prebendákat (mint Lukács prépost 1282-ben), joga volt abba saját jelöltjét kinevezni, de a már meglévő kanonoki tisztségekbe csak a többi kanonok beleegyezésével nevezhetett ki valakit. Az esztergomi érsek támogatásával még Mátyás prépost által létrehozott kanonoki prebendákba pedig csak az érsek hozzájárulásával nevezhetett ki valakit a prépost.⁵⁸

1283 és 1284-ben Bertalan töltötte be a préposti tisztséget, aki korábban egri prépost, a királyi kancellária jegyzője, majd alkancellárja volt (1280 augusztusától 1281 tavaszáig, majd 1281–1282 telétől 1284 végéig). Labanc nem tartja valószínűnek, hogy azonos lenne Bertalannal, aki 1284-től volt váradi püspök.⁵⁹

---

55 Ilyen volt Jordán nembéli János fia Görgöről. Az új kanonokok között volt István mester, zsigrai plébános, aki a Zsigraiak érdekeit képviselhette. A Szepesárki tizedeit élvező János kanonok, Márkusfalvai Botiz pártfogoltja lehetett. Szintén a Márkusfalviak emberének tartja Homza Istvánt, a márkusfalvi plébánost, akiről tudjuk, hogy legkésőbb 1311-ben bizonyára szepesi kanonok volt. *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 249–250. p. Labanc az új kanonoki javadalmak létrehozását Lukács prépostnak tulajdonítja. *Labanc*, 2011. 60–61. p.

56 Pirhalla szerint: „fontosabb dolgok megvitatására már akkor a szomszéd szászok plébánosai hívtak be, minek következtében azok is kanonokoknak tekintettek, de káptalani székhelyet nem tartván és saját plébániáik jövedelmét élvezvén, csak tiszteletbelieknek mondattak” (*Pirhalla*, 1899. 7–8. p.). Ezeket a tárgyalásokat nevezi Homza „préposti tanácsnak” (*prepoštšká rada*).

57 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 250–251. p.

58 *Labanc*, 2011. 60–64. p.

59 *Labanc*, 2011. 84–85. p.

Bertalant Jakab olvasókanonok (1279–1284) és Szepesolaszi választott plébánosa (1278–1283) követte a préposti tisztségben, akit a káptalan tagjai választottak meg, a zavaros politikai helyzetben ugyanis a király nem élt kegyúri jogaival. Szepesolaszi királyi káplánja (*capelanus noster*) egyébként élvezte a király kegyét. A királyi követként eljáró Jakabot 1277-ben Roland lovag elfogatta és bántalmazta. A kanonok 1282-ben személyesen fogadta a királyt a Szepességben.⁶⁰

Jakab hamarosan saját kanonokjaival került konfliktusba. Az ellentétek Lodomér esztergomi érsek közbeavatkozását váltották ki. A közvetítésével kötött megegyezés ugyan elmarasztalta Jakabot, de mindkét felet engedményekre kényszerítette, továbbá szabályozta a prépost jogkörét (nem engedélyezte például, hogy templomokat szentelhessen fel).⁶¹ A templomszentelés jogát aprólékosabban megvizsgáló Labanc azonban arra figyelmeztetett, hogy már 1280-ban Mutmér prépostsága alatt a szepesi lándzsások Lodomértól kértek engedélyt templomépítésre. Ez az adat arról tanúskodna, hogy Lodomér érseki tevékenysége kezdetétől (1279) a püspökök számára tartotta fenn a templomszentelés jogát, tehát nem kizárólag Jakab elleni fellépésről van szó. Miután Jakab püspöki felszentelésre tett szert, újra élhetett ezzel a jogával, mely halála után az utódaira is átöröklődött, függetlenül címüktől.⁶²

Jakab prépostsága alatt került sor a káptalan IV. (Kun) László nyögérei általi feldúlására 1289 tavaszán.⁶³ Az esetet Miloš Marek dolgozta fel tanulmányában. Rámutatott, hogy a vár nyögér őrsege és a prépost közötti kapcsolat már korábban is konfliktusoktól terhelt volt. Jakab unokaöccse 1286-ban önvédelemből megölte az egyik nyögért. Magáról a káptalan feldúlásáról csak egy fél évszázaddal későbbi forrásból (1344) értesülünk részletesebben. Az I. Lajos megbízására lefolyt vizsgálat arról ad hírt, hogy a „kunok, bolgárok és más eretnekek” csapatai megtámadták Szent Márton templomát, betörték sekrestyéjébe és megsemmisítettek, illetve lovaik összetapostak számos a templomnak fontos oklevelet. Az

---

60 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 250. p.; *Labanc*, 2011. 85–90. p.

61 A kanonokoknak nem tetszett az sem, hogy Jakab maga helyett szintén Jakab nevű unokaöccsét nevezte ki kanonokká (1286–1345). Ezzel kapcsolatban mutatott rá Labanc, hogy az új kanonok nem azonos a szintén Jakab nevű szepesolaszi plébánossal (1286–1323), aki 1282-től szintén a káptalan kanonokja volt. *Labanc*, 2011. 90–91. p.

62 *Labanc*, 2011. 32–34. p.

63 *Marek, Miloš*: Neugerer na Spiši – Vyplienenie Spišskej Kapituly Kumánmi kráľa Ladislava IV. [Nyögérek a Szepességben – A szepesi káptalan kifosztása IV. László kunjai által]. In: *Studia archeologica Slovaca medievalia*, 5. (2006). 49–74. p.

esetet Špirko, Marek, Homza és Labanc is úgy értékelte, mint az eredetileg László híveként préposttá választott Jakab és a király közötti viszony megromlásának következményét.

Špirko és Labanc is azt feltételezi, hogy az 1286-os megegyezés után Jakab prépost Lodomér érsek politikájának támogatója volt, ezért támogatta András trónigényét, aki ezért trónrakerülése után kegyeibe fogadta. III. András többször járt a Szepességben (1290, 1293), illetve Jakab is megfordult a királyi udvarban. Jakab tehát különböző kedvezményeket, illetve adományokat szerzett a káptalannak és a prépostságnak. 1293 júniusától pedig püspöki címmel szerepel.

Jakab püspöki címének hátterét Špirko vizsgálta meg, és azt mint a szepesi prépostság püspökséggé emelését célzó első kísérletet értékelte. Špirko szerint az 1286-os egység jelentősen megingathatta Jakab tekintélyét. Hogy ezt helyreállítsa és hogy visszaszerezze a templomszentelés jogát, igyekezett Jakab püspöki felszentelésre szert tenni. Sorra véve a forrásokat, melyek Jakabot mint szepesi püspököt említik,⁶⁴ arra a következtetésre jutott, hogy Jakab csak személyében viselte a püspöki címet, a Szepesség egyházkormányzati értelemben prépostság maradt. Mert bár Jakab és III. András szepesi püspöknek nevezte őt, Lodomér esztergomi érsek a *vicarius episcopus noster* címmel illette, míg többi püspökét székhelyük szerint nevezte meg.

Špirko egy érdekes, egyetemes egyháztörténetben megfigyelt párhuzamra is figyelmeztetett Jakab püspöki címével kapcsolatban. A XIII. század végén, a Szentföld elvesztése után az onnan Nyugatra menekülő püspökök megtartották címüket, sőt újak kinevezésére is sor került, akik a nyugati székhelyű püspökök mellett teljesítettek kiegészítő szolgálatokat. Igaz, hogy hasonló esetekhez elengedhetetlen volt a Szentszék hozzájárulása, mégis Špirko azt feltételezte, hogy lehetett példa a pápa tudta nélküli címzetes püspökök kinevezésére is. Ennek lenne jele, hogy később V. Kelemen pápa (1305–1314) az ilyen eseteket szigorúan tiltani kényszerült.

---

64 III. András 1293-as és 1297-es oklevele, Lodomér esztergomi érsek 1297-es oklevele, a Zwettlben található ciszterci kolostor évkönyvének feljegyzése 1295-ből, illetve Jakab káptalannal együtt kiállított oklevelei 1299-1300-ból. Érdekes módon nem emlékezik meg Špirko arról, hogy a XIV. századi krónikakompozíció is említi Jakab püspököt, holott címzetes püspökségének ottani említése (*Iacobo episcopo Scepusiensi, cui usque vitam fuerat concessus episcopatus*) alátámasztotta volna véleményét Jakab személyéhez kötődő püspöki címéről. *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Szerk.: Szentpétery Imre. Bp., 1937. 479–480. p.

Špirko elmélete a Jakab prépost által viselt címzetes püspöki cím okairól apróbb kiegészítésekkel a mai napig tükrözi a szlovák kutatás álláspontját.⁶⁵ Homza és Labanc kiemelik, hogy a király mellett Lodomér érsek is támogatta a hú Jakab ilyen kitüntetését, miközben Labanc elveti Špirko és Hromjak álláspontját, amely szerint ezt a szepesi püspökség megalapítására tett első lépésként értékelhetjük.⁶⁶

Jakab viszonyát a helyi lakossággal szintén összetettnek tartja, figyelmeztetve arra, hogy mikor a helyi nemesség képviselőjének számító és minden bizonnyal azok rokonszenvét bíró Jakab az őt megillető tized beszédét szászokra bízta, a nemesek Lodomér érsekhez fordultak panasszal. A nemességgel való ellentmondásos kapcsolatokkal ellentétben Homza pozitívan értékelté Jakab kapcsolatát a szepesi szász közösséggel. Ezt tükrözné, hogy 1298-ban jóváhagyta a 24 szepesi város konfraternitásának statútumait, illetve támogatta a szepesi szászok törekvéseit a menedékkői karthauzi monostor megalapítására.⁶⁷

Jakab püspök 1301-ben bekövetkezett halála után a szepesi kanonokok Pál kalocsai prépostot választották eljárójuknak, hivatalba azonban csak a következő év elején léphetett, mikor a pápai legátus megerősítette hivatalában, és egyben elismerte a szepesi káptalan jogát a prépost megválasztására. Pál korábban III. András feleségének, Ágnes királynénak a kancellárja volt, szepesi prépostként pedig Károly Róbert trónigényét támogatta szolgálataival (pl. követként járt László erdélyi vajdánál). Pál prépost rokonságáról nincsenek adataink, ami arra enged következtetni, hogy nem a régióból származott.⁶⁸

Pál 1315. évi halála után Henrik lett a prépost, aki korábban Vácott és Budán töltötte be ezt a tisztséget, valamint Tamás esztergomi érsek kancellárja volt egészen 1318-ig. Bár nincsenek adatok arról, hogy választották meg, Labanc feltételezi, hogy ő is a kanonokok döntése alapján nyerte el a tisztséget. Bár az érsekkel és a királyi udvarral szoros kapcsolatot ápolt, az adatok azt mutatják, hogy ideje nagy részét a Szepességben töltötte.

Miután Pál 1323-ban veszprémi püspök lett, kánoni választás alapján János boszniai prépost követte. János Boleszláv esztergomi érsek kancellárja és vikáriusa volt egészen 1326-ig. Prépostsága első tíz évében alig van adat szepességi tartózkodásáról, annál többet van a király mellett, akár annak hadjáratain is.

---

65 *Hromjak*, Luboslav: *Snahy o povýšení Spišského prepošstva na biskupstvo* [Erőfeszítések a szepesi prépostság püspökséggé emelésére]. In: *Z dejín Spišského prepošstva* 73–74. p.

66 *Labanc*, 2011. 94–95. p.

67 *Homza*, 2009. (Počiatky kresťanstva) 252–262. p.

68 *Labanc*, 2011. 106–113. p.

Prépostsága második felében viszont élénk aktivitása figyelhető meg, nevéhez fűződik a Podolinért, Tárcafőért folytatott per, illetve a prépostság püspökséggé emelésére tett első kísérlet is.⁶⁹

Az esztergomi és a krakkói egyházmegye között Podolin, Ólubló és Gnězda tizedeiért folytatott vizsályt korábban már Stanislav Sroka is megvizsgálta.⁷⁰ A sokszor tárgyalt kérdéshez Sroka azzal járult hozzá, hogy kimutatta Boleszló esztergomi érsek eddig nem ismert ellenlépéseit (szepesi tartózkodása, Podolin templomának adományozott búcsú joga stb.) Krakkó igényeivel szemben. Ruciński annyi kiegészítést tesz még hozzá, hogy az 1332-ben a krakkói püspök jogait elismerő végleges döntésnek azért nem lett különösebb hatása, mert Lokietek Ulászló éppen a keresztesekkel vívott háborút. A trónon őt követő fia, Kázmér sem volt olyan helyzetben, hogy magyar sógorával szemben érvényesíthette volna püspöke jogait.

A tárcafői főesperesség 1336-os elvesztését Daniel Boleš dolgozta fel tanulmányában.⁷¹ Boleš szerint arról volt szó, hogy a Tárca felső folyása menti járás templomainak kegyurai megegyeztek Csanád egri püspökkel a kezdetektől a szepesi prépost joghatósága alá tartozó esperesség Egerhez csatolásáról. Miután Csanád 1330-ban esztergomi érsek lett, ezt a szepesi prépost nem tudta megakadályozni.

A kérdés szélesebb összefüggéseit Ruciński vizsgálta meg. A Felső-Tárca menti területre a Görgői, majd a Lomnici család telepítőpolitikájának eredményeképpen jelentős számú szepesi népesség költözött, akik vallási szükségleteit a szepesi prépostság biztosította. A tárcafői plébánosok ezért *cathedraticumot* és *descensust* voltak kötelesek fizetni a prépostnak. Tamás esztergomi érsek engedélyével a terület plébánosai 1312-től testvériségbe tömörültek, de a szepesi prépostság fennhatósága alá tartoztak.

Azonban már 1323-tól Csanád egri püspök igényt formált a tárcafői hívek tizedének háromnegyedére, továbbá elvárta, hogy a plébánosok *cathedraticumot* fizessenek a sárosi főesperesnek, vagy vegyenek részt az egri egyházmegye zsi-

---

69 *Labanc*, 2011. 116–130. p.

70 *Sroka, Stanislav A.*: Poliaci v Spišskej Kapitule v 14. storočí. In: Štúdie z dejín stredoveku Spiša [Tanulmányok a Szepesség középkori történetéből]. Szerk.: Homza, Martin – Sroka, Stanislav A. Krakov, 1998. 109–118. p. Magyarul: Lengyelek a szepességi káptalanban a XIV. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 7. (1995) 1–2 sz. 55–61. p.

71 *Boleš, Daniel*: Úloha Spišskej kapituly v kauze Torskýho vicearchidiakonátu a jeho straty v roku 1336 [A szepesi káptalan szerepe a tárcafői főesperesség elvesztésében]. In: Kapituly kanonikov [Kanonokok káptalanjai]. Szerk.: Zubko, Peter. Košice, 2003. 81–95. p.

natain. 1329-ben Csanád az elmaradt tizedek fejében kifosztatta a tarcai, palocsai és ólublói plébánosokat, a palocsai, daróci és jakab-volyai plébánosokat pedig elfogatta. A szepesi prépost az esztergomi káptalannál tett panaszt, 30 plébános pedig XXII. Jánoshoz indult Avignonba, aki Prezclaw staniatkii apátot bízta meg, hogy döntsön az ügyben. A tárcafői testvériséget képviselő Frovin kanonok hiába íratott át Tárcafőnek a szepesi prépostsághoz tartozását bizonyító 30 darab oklevelet, Csanád püspök meg sem jelent az ügy tárgyalásán.

1330-ban Csanád esztergomi érsek lett, és a továbbiakban is támogatta utódját, Miklós püspököt Tárcafő feletti fennhatóság megszerzésében. Az ügyben született ítélet ugyan a szepesi prépostnak adott igazat, a megkárosított plébánosoknak pedig kártérítést ítélt meg, a prépost azonban felettesével szemben ennek nem szerezhetett érvényt, így a tárcafői esperesség végleg az egri püspökség részévé vált. Némi enyhítésnek számított, hogy az 1336-ban kötött megegyezés szerint a plébánosok megtarthatták az esperességben beszedett tized felét.

Mind a tárcafői esperesség, mind Podolin hovartartozásának kérdését némi képp máshogy látja Labanc. Feltételezése szerint a Podolin német lakossága a krakkói egyházmegyéből érkezhetett a Magyar Királyságba, így továbbra is a krakkói püspöknek tartoztak tizedet fizetni. Hasonlóképpen Tárcafő esetében is, mint arra már Ruciński is rámutatott, a Szepességből érkeztek telepések. Egyszerűen arról volt tehát csak szó, hogy a XIV. század első felében a egyházszerkezet határai alkalmazkodtak a politikai határokhoz, függetlenül a krakkói püspök és a szepesi prépost jogos igényeitől.⁷²

Ez a két incidens is hozzájárulhatott Špirko szerint ahhoz, hogy 1348 körül új kísérletet tettek a szepesi püspökség megalapítására. Amint az ugyanis kiderült, a káptalan érdekeit nem volt képes megvédeni sem a távoli esztergomi érsek, sem a nem elég tekintélyes címmel rendelkező prépost. Az önálló egyházmegye megszervezését támogatta a vidék gazdasági, társadalmi és kulturális fejlettsége is. Ezért VI. Kelemen pápa 1348. május 14-én kelt bullája szerint I. Lajos király és Erzsébet anyakirályné (Špirko tévesen Lajos feleségeként említi) Liptó megye hozzácsatolásával a szepesi prépostság püspökséggé való alakítását kérvényezték. Legfőbb okként azt jelölték meg, hogy a tekintélyes lakossággal bíró Szepesség messze fekszik az esztergomi székesegyháztól, ezért a terület komoly gondokkal küzd, ami a templomok felszentelését, bérmlásokat, a bünbocsánatot illeti. A Szentszék a pécsi püspököt, valamint a visegrádi és a garamszentbenedeki apátokat küldte ki, hogy az esztergomi érsek és a szepesi prépost bevonásával vizsgál-

---

72 *Labanc*, 2011. 32–44. p.

ják meg a kérdést, illetve, hogy állapítsák meg, elegendő-e a leendő püspökség területi kiterjedése, illetve elégségesek lesznek-e a püspöki jövedelmek.

Magáról a vizsgálat lefolyásáról nem sokat tudunk, de kétségtelen Špirko szerint, hogy a megkérdezendő érintetteknek (a prépost, a megye nemessége, a káptalan stb.) támogatniuk kellett a király tervét. Nem ismert azonban, miért nem lett a tervből semmi, mindenesetre a nápolyi ügyekkel elfoglalt I. Lajos a továbbiakban már nem erőltette az ügyet.⁷³

Azt, hogy a szepesi püspökség megalapítására tett korai terveket a következő időszakban a lakosság számának töretlen növekedése ellenére egészen Pázmány Péterig nem követték újabb kísérletek, Špirko az egyetemes egyházban végbemelő kedvezőtlen folyamatokkal és a magyarországi belpolitikai helyzettel (belharok, majd a szepesi városok elzálogosítása) magyarázza.

A szepesi káptalan épületeinek vizsgálata

Sajátos részét képezik a szepesi káptalannal foglalkozó szakirodalomnak az annak épületegyüttesét vizsgáló munkák. Ezek eredményeit azért is érdemes áttekinteni, mert a régészeti leleteken alapuló, illetve az építészeti és művészettörténeti vizsgálatok gyakran jelentős mértékben árnyalják az írásos források alapján kialakított képünket Szepeskáptalan építészeti történetéről.

A káptalani templom körül kiépülő egyházi városka az újkor folyamán jelentős építészeti átalakításokon ment át, aminek következtében több középkori építmény semmisült meg. A kor kánoni vizitációi, illetve a helyi hagyomány alapján azonban Hradszky József munkáiban fontos információkat őrzött meg a káptalan építményeiről. A szepesi káptalan képzőművészeti emlékeinek már Špirko is szentelt egy tanulmányt.⁷⁴ Az épületkomplexum részletes leírásra került a Szlovákia műemlékeit számba vevő háromkötetes lexikonban is,⁷⁵ mely azonban még nem tartalmazza a káptalanban az 1970-es évek elején folytatott kutatások eredményeit. Ezek ismertetésére a kutatásokat végző régészek vállal-

---

73 Špirko nem említette, hogy I. Lajos 1350-ben érdeklődött a Szentszéknél a szepesi püspökség kérdésében, mire április 14-én a pápa azt válaszolta, hogy még nem érkeztek meg hozzá az általa elrendelt vizsgálat eredményei. Ruciński szerint a háttérben Csanád érsek állhatott, aki nem kívánta a két megye elszakadását érsekségétől.

74 Špirko, Jozef: Výtvarné pamiatky Spišskej Kapituly [A szepesi káptalan képzőművészeti emlékei]. Turčiansky Svätý Martin, 1943.

75 Súpis pamiatkov na Slovensku [Szlovákiai műemlékek jegyzéke] III. Bratislava, 1969.

koztak, jelentősen kiegészítve a káptalan addig igencsak hiányosan ismert korai építészettörténetét.⁷⁶ Terjedelmes tanulmányt szentelt a káptalani templomnak művészettörténeti szempontból Klaus Ruminski is.⁷⁷ Szepeskáptalan mindmáig legteljesebb és legrészletesebb leírása 1981-ben jelent meg a Szlovákia városi műemlékeit bemutató sorozat egyik köteteként.⁷⁸ A káptalan templomában 2006–2007-ben újabb, minden eddiginél kiterjedtebb vizsgálatokat folytattak. Az architektonikai és művészettörténeti elemzés számos új összefüggésre hívta fel a figyelmet, a dendrokronológiai vizsgálatoknak köszönhetően pedig minden eddiginél pontosabb képet tudtak adni a székesegyház kiépülésének fázisairól.⁷⁹

A régebbi szlovák művészettörténeti leírások a tatárjárást követő évekre tették a székesegyház építésének kezdeteit.⁸⁰ Feltételezéseik szerint a munkálatokat a közelben (Olasziban) letelepített olasz kőfaragók végezték (hozzájuk kötik a várbeli palota és Szepesváralja templomának kiépítését is). A kéttornyú, háromhajós, kereszthajó nélküli templom mintáit a Bényben, Zsámbékon, Jákon és Lébényben található egyházi építményekben vélte felfedezni a kutatás.⁸¹ Az építmény eredeti díszítéséhez tartozhatott a sokáig a 15. számú kanónia előterét díszítő *leo albusként* ismert, mészkőből faragott, könyvet tartó, fekvő oroszlán. A szobor megmunkálásából arra következtetnek, hogy lombard minta alapján dolgozó hazai kőfaragók műve lehet.

A legutóbbi, az építmény faanyagán végzett vizsgálat azonban a XIII. század 20-as és 30-as éveire teszi, és Kálmán herceg itt tartózkodásával köti össze az első, román építési fázist. Az északi torony boltívének burkolata például 1224-ből, a déli torony koronapárkány alatti falában található gerenda 1219–1235-ből származik.

---

76 *Fiala, Andrej – Vallašek, Adrian*: Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku [A szepesi káptalan kiépülésének vázlata a középkor végéig]. In: *Vlastivedný časopis*, 24. (1975) 132–136. p.; *Uő: Spišská Kapitula (Náčrt stavebných dejín)* [Szepeskáptalan – építészettörténeti vázlat]. In: *Pamiatky a múzeá*, 43. (1994) 5–6. č. 11–13. p.

77 *Ruminski, Klaus W.*: Die Kirche St. Martin der Zipser Kapitels [A szepesi káptalan Szent Márton temploma]. In: *Acta Historiae Artium*, 22. (1976) 21–54. p.

78 *Pušárová, Blanka – Puškár, Imrich*: Spišská Kapitula [Szepeskáptalan]. Bratislava, 1981.

79 *Janovská, Magdaléna – Novotná, Mária*: Najnovšie výskumy v Spišskej Kapitule [A legújabb kutatások Szepeskáptalanban]. In: *Pamiatky a múzeá*, 57. (2008). 3 č. 21–27. p.; *Janovská, Magdaléna*: Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule [Szent Márton székesegyháza a szepesi káptalanban]. In: *Terra Scepusiensis – Terra Christiana* 83–105. p.

80 *Pušárová – Puškár*, 1981. 28–30. p.; *Fiala – Vallašek*, 1994. 11. p.

81 *Ruminski*, 1976. 3–21. p.

Az eredeti templom három hajóból állt, melyekből a két szélső boltozatos végződésű volt. Az aprólékos vizsgálat azonban egy egykori kereszthajó sarkaira utaló nyomokat is talált. Ez kölcsönösen három részre osztotta magát és a főhajót. A templomba a nyugati főbejáraton és az északi oldalbejáraton lehetett bejutni. A templom nyugati homlokzatában a tornyok alatt egy reprezentációs célokat szolgáló boltíves termet (ún. Westwerk) is kialakítottak.

Az épület északi és déli falában a szondák viszonylag nagy méretű, résszerű ablakok egykori létezését valószínűsítették. Hasonló ablak volt a kereszthajó bejárata felett is, mely a templom északi oldalán ma is látható. A tartóoszlopok lábainak különböző magassága arra enged következtetni, hogy a templomnak különböző szintjei voltak. A kereszthajó északi oldalához az északi torony irányába egy sekrestye is csatlakozott. A templomnak még csak északi tornya épült meg, és a tervezett nyeregtető helyett csak átmeneti fedőt kaphatott. Az építmény hajói egyébként szintén nyeregtetővel rendelkeztek.

A régebbi feltételezésekkel szemben tehát újabban már kereszthajóval is számolnak az eredeti káptalani templomban. Mintáját így már nem az említett magyarországi építményekben, de a Meráni Andechsek által emeltetett templomokban véli felfedezni (bambergi dóm, nürnbergi Szent Szebald-templom) Janovská, valamint Homza.

A templom kövein vékony vakolattal befedett kiterjedt tűz nyomait a tatárjárással kötik össze. A feltételezett reprezentációs teremnél olyan súlyos volt a pusztulás, hogy eredeti funkcióját nem is állították vissza, hanem fallal választották el a templom többi részétől. Kimutathatóak a templomon a későbbi nyögér pusztítás jelei is a korábbi nyomokat befedő vakolaton. A jelek szerint a tűz leginkább a sekrestyére terjedt ki, ami megerősíti az írásos források azon állítását, hogy a nyögérek a templom levéltáraként szolgáló sekrestyébe törtek be. A terem funkciója ezután nem újult meg, ehelyett az északi toronyhoz kapcsolódóan egy új sekrestyét alakítottak ki, magasabban elhelyezett, ráccsal fedett ablakkal.

A déli torony befejezésére a dendrokronológiai vizsgálatok szerint valamikor 1290–1291 után került sor, de Mutmér prépost végrendelete szerint építése már 1273-ban is folyt. A későbbi építés nyilvánvaló a torony köveinek faragásából is. Érdekes, hogy a nagy méretű kettős ablakok a déli toronynak csak a legfelsőbb részén kerültek kialakításra, ami talán az építmény megromlott statikájával magyarázható. Az ablakok díszítőelemeinek kivitelezése szemmel láthatóan elmarad a korábbi északi toronyétól.

A XIV. század elejéről származik a Károly Róbert koronázását megörökítő közismert falfestmény (*secco*). A század során épült ki a székesegyház déli oldalához kapcsolódó, 1382-ben felszentelt Krisztus-teste kápolna, mely azonban

nem élte túl a XV. századi nagyszabású áttépitéseket, melyek során a káptalan temploma elnyerte mai méreteit.⁸²

Szepeskáptalan korai szakrális építményeihez tartoztak a székesegyház közelében álló, XVIII. század végén lebontott kápolnák. A *Historicus ortus et progressus episcopatus Scepusiensis* című kézirat szerint a Szűz Mária és Szent Bálint körmeneti kápolnája a püspöki rezidencia mellett állt és homlokzata és fala elválasztotta a székesegyházat a püspöki rezidenciától, amiért 1780-ban teljesen lebontották. A Szent András-kápolna ugyanezen forrás szerint a püspöki rezidencia fala és a székesegyház tornya között helyezkedett el, körülötte valamikor temető működött. Az öt személynél többet befogadni nem tudó épületet 1777-ben a püspöki rezidencia építésével egy időben lebontották. Az 1973–74-ben végzett régészeti kutatás egy kis méretű, kör alakú épület mészkő alapzatát tárta fel, melyet sokáig Szűz Mária körmeneti kápolnájaként azonosítottak.⁸³ Az újabb munkák azonban az építmény mérete, elhelyezkedése és a körülötte való sírok alapján inkább Szent András kápolnáját vélik felfedezni a maradványokban. Mivel azonban az építmény megzavarja a sírok rendjét, azoknál fiatalabb.⁸⁴ Ez valószínűsíti azt a feltevést, hogy a Szűz Mária kápolna a hely legrégebbi építménye, amely körül kialakult a környék temetője.⁸⁵

Mindkét említett kápolnáról először Mutmér prépost 1273. évi végrendelete szól. Ugyanezen forrás szerint ekkorra már befejeződött a préposti palota, az ún. *Muthmerium* építése. Az 1974-ben végzett régészeti és architektonikus vizsgálat megállapította, hogy az említett palota maradványai a mai barokk püspöki rezidencia északkeleti részének földszintjét alkotják. Az eredeti palota 15,4×10 m volt, magassága a mai második emelet szintjéig terjedt.⁸⁶

Roland ispán 1274. június 15-ről származó oklevele mint tájékoztató pontot említi János örkanonok házáat, melyet a leírás alapján a Szent Márton templomtól délnyugatra kell keresni. Megtudhatjuk továbbá, hogy ebben az időben még nem rendelkezett a káptalan falakkal. Érdekes, hogy a mára elveszett, Hradszky által felhasznált, 1789-ből származó *Protocolum capituli Scepusiensis* szerint is itt volt

---

82 Janovská, 2009.

83 Fiala – Vallašek, 1975. 132. p., képe a 135. oldalon.

84 Homza a székesegyháznál régebbinek tartja a temetői kápolnát (Homza, 2009. Počiatky kresťanstva 233–235. p.), míg Slivka szerint azzal egy időben épült (Slivka, 2010. 47–48. p.).

85 Olejník ad hírt róla, hogy a 2009 májusában georadar segítségével végzett geofizikális mérések sem hoztak eredményt. Minden valószínűség szerint a kápolna maradványai a püspöki székhely barokk építményei alatti lehetnek. Olejník, 2009. 34. p.

86 Fiala – Vallašek, 1975. 132–136. p.; Fiala – Vallašek, 1994. 11–13. p.

az örkanonok háza (a 14. számú ajtó a jelenlegi kanonoksonon, a papi szeminárium közvetlen szomszédságában keletre).⁸⁷

A szepesi káptalan írásbeliségének vizsgálata

A XIII. század második harmadától hiteleshelyi tevékenységet folytató szepesi káptalan a középkor folyamán számos oklevelet adott ki. Az egyházi és kulturális központ emellett fontos könyvtárral is rendelkezett. Bár ezek az iratok tartalmukban nem árulnak el sokat a káptalanról, oklevéltani, paleográfiai vizsgálatuk eredményei közvetett módon jelentősen árnyalhatják az intézmény fejlődéséről kialakított képünket.

Elsőként Erika Javošová és Miriam Kuzmíková tanulmánya adott átfogóbb képet a szepesi káptalan hiteleshelyi tevékenységéről, illetve e tevékenysége nyomán fennmaradt tekintélyes okleveles anyagról. A szerzőpáros arra törekedett, hogy szepesi káptalan Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzött oklevelei alapján — mindketten az intézmény munkatársai — a káptalanok és konventek tevékenységének sajátos oldalára mutassanak rá a középkori Magyarországon.⁸⁸

A káptalan írásbeliségének egyedi jellemzőit azonban csak az aprólékosabb oklevéltani, illetve paleográfiai vizsgálatok képesek jobban megvilágítani. Az első ilyen vizsgálatot Richard Marsina, a *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* szerkesztője végezte el az oklevéltár második részéhez kiadott tanulmánykötetében.⁸⁹ Marsina kutatásait folytatta tanítványa, Adrianna Švecová, aki a Nagyszombati Egyetemen írt szakdolgozatában az 1260 és az 1314 között keletkezett 200 oklevelet vizsgálta meg oklevéltani és paleográfiai szempontok alapján.⁹⁰

---

87 *Olejník*, 2009. 44–45. p.

88 *Javošová, Erika – Kuzmíková, Miriam: Verejnoprávna funkcia Spišskej kapituly v stredoveku [A szepesi káptalan közjogi funkciója a középkorban]. In: Studia archeologica Slovaca mediaevalia, 3–4. (2000/2001) 265–271. p.*

89 *Marsina, Richard: Štúdie k slovenskému diplomatáru [Tanulmányok a szlovák oklevéltárhoz] II. Bratislava, 1989. 133–135. p.*

90 *Švecová, Adrianna: Činnosť hodnoverného miesta Spišskej Kapituly v rokoch 1260–1314 [A szepesi káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1260–1314 között]. Trnava, 2002. (szakdolgozat); Uő: K počiatkom činnosti hodnoverného miesta pri Spišskej Kapitule [A szepesi káptalan hiteleshelyi tevékenységének kezdeteihez]. In: Studia Historica Tyrnaviensia, 3. (2003). 49–58. p. Az időszakból fennmaradt oklevelek közül 116 eredeti, 37 hiteles középkori, 2 hiteles újkori, további három pedig hitelesítetlen újkori másolat. 24 esetben találkozott a szepesi káptalan által kiadott oklevelekre tett utalásokkal más oklevelekben (1301 és 1314 között), 4 reláció pedig*

A *Historia Scepusii* első kötetében Juraj Šedivý pozsonyi kutató foglalta össze a régió írásbeliségének történetét, bemutatva a könyvkultúrát, a gyakorlati írásbeliséget és az epigráfiai emlékeket.⁹¹ A könyvkultúra esetében a témát szinte teljesen feldolgozó értékes munkákra,⁹² míg a gyakorlati írásbeliségnél az előbb tárgyalt előtanulmányokra támaszkodhatott. A középkori feliratok kutatása terén úttörő munkát kellett végeznie.

Šedivý a írásbeliség (könyvkultúra) kezdeteit a Szepességben a későbbi káptalan mellett elhelyezkedő feltételezett bencés kolostor tevékenységéhez köti. Okleveles gyakorlattal, illetve epigráfiai emlékekkel a XII. században még nem számol, az írásbeli kultúra fellendülését a XIII. századra teszi. A könyvkultúra központjának természetesen a szepesi káptalan számított. Ezzel kapcsolatban hivatkozik Mutmér prépost végrendeletére, melyben kilenc megnevezett könyvét a káptalanra hagyja. Megemlíti, hogy a kanonokok gyakran bocsátották a plébániák rendelkezésére könyveiket, hozzájárulva ezzel a plébánosi könyvtárak kialakulásához. Mindent összevetve Šedivý a káptalan mellett (3–4 tucat könyv) feltételez egy kisebb könyvtárat a savniki ciszterci apátságban (legfeljebb 20 kézirat), illetve a megalakuló városok, illetve a környék nemesei által alapított templomokban. A szepességi könyvek száma a XIII. században tehát becslése szerint még nem haladhatta meg a százat.

Jelentős haladást figyelt meg Šedivý ebben az időszakban a saját okleveles tevékenység terén. A gyakorlati vagy használati írásbeliség passzív befogadásával a káptalanban már a XIII. század elejétől számol. Az 1240-es évekre teszi azt az időpontot, mikortól a helyi nemesség is törekedni kezd birtokai tulajdonjogát igazoló írásos dokumentumok megszerzésére, melyeket főleg a káptalan levéltárába helyeztek el megőrzésre. Míg azonban az ország központjaiban lévő egyházi intézmények (esztergomi, veszprémi, székesfehérvári és győri káptalanok) a XIII. század közepére már jelentős számú kiadott oklevéllel dicsekedhettek (mindegyi-

---

királyi megerősítésekben maradt fenn, míg 11 oklevél csak kiadásokban található meg; további 3 hitele kétséges.

91 Šedivý Juraj: *Stredoveká písomná kultúra na Spiši* [Középkori írásbeli kultúra a Szepességben]. In: *Historia Scepusii* 1. 483–520. p.

92 *Sopko, Július*: *Stredoveké rukopisy na Spiši* [Középkori kéziratok a Szepességben]. In: *Spišské mestá v stredoveku* [Szepesi városok a középkorban]. Szerk.: Marsina, Richard. Košice, 1974. 101–131. p.; *Uő*: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach* [Középkori latin kódexek a szlovákiai könyvtárakban]. Martin, 1982.; *Uő*: *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku* [Szlovák(iai) vonatkozású középkori latin kódexek Magyarországon és Romániában]. Martin, 1982.

kük körülbelül 50 fennmaradt oklevéllel), addig az ország távolabbi részén (mint Pozsonyban és Szepesben) csak a század harmadától számolhatunk az első oklevelek kiadásával.

Az 1260 előtti időszakban tehát csak szórványos oklevélkiadással számol mind Marsina, mind Šedivý. 1260-ig hét, szepesi prépost vagy káptalan által kiállított oklevélről tudunk, ezek közül is négy csak utalásból ismert (*deperditum*). A maradék hármat (ezek közül is csak egy eredeti) vetette teljes oklevéltani vizsgálatnak alá Marsina, de nem tudott jelentősebb azonosságokat kimutatni. A legfiatalabb (1260. november 3-ra datált) fennmaradt oklevél csak későbbi időszakban elterjedő *Nos*-szal kezdődő relációs formulájából arra következtet Marsina, hogy az oklevél hitele kétséges. Az eredetiben fennmaradt 1257-ből származó oklevél (586. sz.)⁹³ írása rendszeres (szabályos), nehézkesebb; a 194. számú, 1245. augusztus 17-i oklevéllel nem mutat különösebb hasonlóságot.

A fenn nem maradt *deperditumok* (341., 549., 598., 649. sz.) határleírásainak vizsgálata, valamint azok Detrik szepesi ispán és Albert szepesi apát oklevelének királyi oklevelében fennmaradt határleírásával való összevetése alapján konkrét eredményekre lehet jutni. Mátyás szepesi prépost (341. sz.) és Péter jászói prépost (1249. – 342. sz.) okleveleinek összeállítóját a határjárásban részt vevő Lőrinc egri kanonokban véli felfedezni Marsina. Véleménye szerint Detrik szepesi ispán (549. sz.) és Albert szepesi apát (550. sz.) okleveleinek összeállítóját Albert apát körében, míg Mátyás szepesi prépost (649. sz.), illetve az általa és Detrik zólyomi ispán által kiadott (598. sz.) oklevelek összeállítóját Mátyás környezetében kell keresni; az ispánnak vélhetőleg nem volt saját jegyzője.

Más a helyzet az 1260 utáni időszakkal, ekkortól már évente néhány oklevél kiadásával lehet számolni. Ebből az időszakból eredetiben fennmaradt 113 oklevelet Švecová paleográfiai vizsgálatnak is alávetette. Az oklevelek anyaga pergamen, írásra fekete, illetve barna tintát használtak. Az írás típusa gótikus kurzív vagy félkurzív írás, illetve minuszkulákkal írt könyvírás a magyarországi gyakorlatban megszokott rövidítésekkel. Az 1290-es évektől megjelenik egyes okleveleknél a kezdőbetű *C(apitulum)*, illetve *N(os) c(apitulum)* kiemelése.

Švecová a betűk alakjának és az írás jellemzőinek vizsgálata alapján 59 írnok kézírását azonosította. Hat esetben talált három vagy több oklevelet kiállító írnokra: Sk 13 (5 oklevél), Sk 16 (17 oklevél), Sk 24 (3 oklevél), Sk 33 (16 oklevél), Sk 34 (3 oklevél), Sk 47 (3 oklevél). Az Sk 16-ként azonosított írnok 1292 és

---

93 A feltüntetett számok a szlovák oklevéltár második kötetének (Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Szerk.: Marsina, Richard. Bratislavae, 1987.) számozását követik.

1305 közötti tevékenysége során egyfajta rutinizálódást is észrevett: biztosabb vonások, kisebb hely a szavak között, már nem húzza meg a sorokat.

A gyakorlati írásbeliség korai időszakát tehát a kevésbé gyakorlott jegyzők kézírása (félkurzív, illetve könyvírás) jellemzi. A XIII. század végétől megmutatkozó egységesülés a hiteleshelyek jegyzőinek kézírásában Šedivý szerint valamifajta központi képzésre is utalhat. Šedivý rámutat arra is, hogy a XIII. század végére a szepesi káptalan írásbeli tevékenység terén behozta hátrányát a korábban alapított káptalanokkal szemben. A következő időszakban pedig kiadott oklevelei számával megelőzte például az oly régi veszprémi és váci káptalant is. Az írásbeliség elterjedésével azonban egy 1292-es adat szerint a személyes tanúbizonyság intézménye még korántsem veszett ki teljesen.

Šedivý kitér a prépost és a káptalan által kiadott okiratok viszonyára is. A kezdeti időszakban ugyanis ezek még nem különültek el szigorúan. A prépostok még saját nevükben, illetve a káptalannal együtt (*Prepositus NN. et capitulum ecclesie NN.*) adtak ki okleveleket. Később a káptalan is adott ki okleveleket saját nevében, de ebbe beleértették a prépostot is, aki részesült az oklevél kiállítása után járó jövedelemből is. A szepesi prépost esetében is megfigyelhető még a XIII. században, hogy közügyekben ad ki oklevelet.

A káptalan és a prépost írásos tevékenysége mögött elmaradtak a világi, de az egyéb egyházi intézmények is. A helyi bírói és igazgatási hatalom kezdetben az írástudókkal rendelkező egyházi intézmények segítségére szorult. Šedivý megvizsgálva az 1223-ban alapított savniki ciszterci monostor diplomatikai tevékenységét is arra jutott, hogy Savnik nem konkurálhatott a vidéken nagyobb tekintéllyel rendelkező káptalannal. Az írásba foglalt jogesetek jelentős részében (15-ből 6 esetben) az egyik fél a káptalan tagja volt, mivel az nem állíthatott ki oklevelet az őt közvetlenül érintő esetekről.

Az Anjou-királyok uralkodása alatti gazdasági és társadalmi fejlődés a Szepességben elősegítette az írásbeli kultúra minden irányú fejlődését (az új templomok feliratai, megszorodó könyvállományai stb.). A legfontosabb szellemi és kulturális központnak továbbra is a szepesi káptalan és prépostság számított. A káptalan könyvállományán kívül az egyes kanonokok is rendelkeztek saját könyvekkel, a prépostok akár jelentős könyvgyűjteménnyel is. János prépost például 1348-ban a káptalanra hagyta könyvtárát breviáriuma kivételével (*similiter et libros nostros decretales et alios excepto breviario*). Ahogy arra Július Sopko rámutatott: a káptalan könyvtárában megtalálható XV. századi antifonárium kötésében felhasználtak egy korábbi, feltételezhetően XIV. századból származó breviá-

riumot.⁹⁴ Šedivý szerint ezek az adatok azt mutatják, hogy a kanonokok többsége ekkor már saját breviáriummal rendelkezett.

Ebből az időszakból már a káptalanban készített mű is ránk maradt az 1357-ben elhalálozott Paulus Benedictustól (*Obitus Pauli Benedicti anno domini M^o CCC^o L^o septimo, qui hunc librum propria manu scripsit*), akinek *Breve necrologium Scepusiense* című művéből 19 fólió maradt fenn, fontos történeti és memoriális jellegű feljegyzéseket megőrizve (Bibliotheca Batthyaniana I 61).

A XIV. század első évtizedéből 75 oklevél maradt fenn, a következő évtizedekben ez a szám 135-től 250-ig mozog, az egész Anjou-korból fennmaradt oklevelek száma pedig 1320-at tesz ki. Az okleveles gyakorlat fejlődését elősegítette a papír elterjedése is, mely a XIV. század közepén jelent meg a Szepességen.

Megszaporodnak ebben az időszakban az epigrafikus emlékek is. A pecsétek feliratain kívül azonban ezek kizárólag egyházi környezethez köthetők (templomi festmények feliratai). Ezzel kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet a szepesi káptalan templomának Károly Róbert koronázását ábrázoló festményére. A festmény a felirat alapján 1317-ben készült, de Šedivý már korábban felhívta rá a figyelmet, hogy a freskón megjelenített oklevél szövege a XVI–XVII. századból származik, míg az egyes alakokat identifikáló feliratok XIX. századiak.⁹⁵ Maga a festmény azonban származhat a XIV. század első feléből, a kora újkori felirat alatt ugyanis régebbi írás nyomait találták és maga a freskó is erre az időszakra utal.

A késő középkorban a káptalani kancellára írásos tevékenységének további fejlődése megakad, miközben nagy előrelépés történt a szepesi városok, megyék és általában a laikus személyek írásbeliségében. A XIV. század közepén kezdtek kialakulni a városi kancelláriák. Az írásbeli adminisztráció a nemesek és polgárok életének szerves részévé vált, bár közvetítőként még mindig a hiteleshelyek segítségére szorultak.

Zsigmond király uralkodása (1387–1437) idejéből mintegy 1200–1300 oklevél maradt fenn, ami átlagban 25 oklevél évente. Mátyás hatalomra kerüléséig további 300 oklevél maradt fenn (évente 15), majd uralkodása idejéből 700 darabot ismerünk (kb. 22 évente). A XV. század végéig, míg a káptalanban nem kezdtek

---

94 *Sopko*, 1974. 104. p.

95 Šedivý Juraj: K datovaniu troch sporných epigrafických prameňov našich dejín [Történelmünk három kérdéses epigrafikus forrásának datálásához]. In: *Studia historica Tyrnaviensia*, 7. (2008). 53–69. p.; *Spaleková, Eva – Székely, Ladislav*: Korunovanie Karola Róberta Madonou v Spišskej Kapitule [Károly Róbert Madonna általi koronázása a Szepeskáptalanban]. In: *Pamiatky a múzeá*, 54. (2006) 2. é. 9–13. p.

el protokollumokat vezetni, legalább további 150, tehát évente 15 ma is ismert oklevél készült.

Összességében a XV. század végéig a káptalan legalább 4000 oklevelet állított ki, ami a pozsonyi, illetve a budai káptalan tevékenységével mutat hasonlóságot és a győri, illetve veszprémi káptalan produktivitásának mintegy két-, illetve háromszorosát jelenti. Ennek okaként Šedivý egyrészt levéltára fennmaradásának jó körülményeit említi, illetve azt, hogy a Magyar Királyság északkeleti részében (Árva, Liptó, Szepes és Sáros) nem volt vetélytársa.

Pecséttani vizsgálatok

A szepesi káptalan által kiadott oklevelek vizsgálatához szorosan kapcsolódik az általa, illetve tagjaik által használt pecsétek kérdésköre. A magyarországi hiteleshelyek pecsétjeit munkájának mellékletében még Jerney János mutatta be.⁹⁶ E munka képanyaga volt a kiindulópontja sokáig a szlovák történetírásnak is, és ez alapján tárgyalta a mai Szlovákia területén lévő középkori konventek és káptalanok pecsétjeit Jozef Novák 1994-ben.⁹⁷ Erika Javošová és Miriam Kuzmíková a szepesi káptalan hiteleshelyi tevékenységét vizsgáló fentebb tárgyalt munkájukban röviden bemutatták a káptalan pecsétjeit.⁹⁸

Új vizsgálatokra Takács Imrének a magyarországi káptalanok és konventek pecsétjeiről 1992-ben megjelent munkája⁹⁹ sarkalta a szlovák kutatókat, akik kutatásaik során számos fontos, eddig nem ismert adatra bukkantak. A Szepesség történetéről 2003-ban rendezett konferencián Vladimír Rábik foglalta össze a kutatás akkori állását a régióhoz köthető egyházi pecsétek kérdésében.¹⁰⁰ Rábik egyébként a Nagyszombati Egyetem Történeti Tanszékének docense; település-történet, várostörténet mellett segédtudományokkal (oklevéltan, pecséttan, címer-tan) is foglalkozik. Rábikon kívül a szepesi prépostok késő középkori és újkori

---

96 *Jerney János*: A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Pest, 1855. (Magyar történelmi tár 2.)

97 *Novák, Jozef*: Pečate konventov a kapitúl [Konventek és káptalanok pecsétjei]. In: Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku [Szerzetesi közösségek története és kultúrája Szlovákiában]. Szerk.: Šimončič, Jozef. Trnava, 1994. 77–84. p.

98 *Javošová – Kuzmíková*, 2001. 267. p.

99 *Takács Imre*: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Bp. 1992.

100 *Rábik, Vladimír*: Stredoveké cirkevne pečate spišskej proveniencie [Szepesi vonatkozású középkori egyházi pecsétek]. In: Terra Scepusiensis 325–337. p.

pecsétjeinek Miroslav Glejtek szentelt egy tanulmányt,¹⁰¹ illetve Juraj Šedivý tért ki a már tárgyalt szepesi írásbeliségről szóló összefoglalásában a szepesi egyházi intézmények pecsétjeinek kérdésére.

A kutatók véleménye megoszlik a kérdés körül, hogy a káptalan mikortól használhatta első pecsétjét. A szlovákiai heraldika kérdéseit összefoglaló művében Ladislav Vrteľ, ezt nyilvánvalóan tévesen 1270-re tette, mikortól első lenyomatát ismerjük.¹⁰² Rábik a szepesi káptalan legkorábbi ismert pecsétjét külső jegyei alapján a XIII. század elejéről származtatja (35 mm átmérőjű, Szent Mártont ábrázoló pecsét, gótikus majuszkulával írt körirattal), de feltételezi, hogy létezhetett egy korábbi istenítéletekhez kötődő pecsétje is a káptalannak. Šedivý szerint azonban a pecsétnyomónak a káptalan első okleveleivel egy időben kellett keletkeznie, tehát megközelítőleg a XIII. század első harmada után. A pecsét kora gótikus majuszkula felirata kizárja, hogy a román kapitálist alkalmazó XII. században vagy a román-gótikus majuszkulát előnyben részesítő XIII. század elején keletkezett volna.¹⁰³

A káptalan 1288. évi IV. (Kun) László nyögérei általi feldúlásakor eltűnt a fent említett pecsét, ezért újat kellett készíttetni. Az új pecsét megtartotta a régi alakját és kis változtatással ikonográfiáját, de több pontban különbözött is elődjétől. Átmérője 55 mm volt, ami Rábik szerint megegyezik a XIII. század második felében keletkezett hiteleshelyi pecsétek méretével. Változás történt a feliratban is, a gótikus majuszkulákkal írt körirat megegyezett a káptalan okleveleinek intitulációiban megjelenő állandósult elnevezésével: + S : CAPITULI · ECLESE · BEATI · MARTINI · DE · SCEPUS (= Sigillum capituli ecclesie beati Martini de Scepus).

Az egyes szepesi prépostok pecsétjeire Rábik tért ki részletesen. A prépostok által kiadott oklevelek tanúsága szerint már a XIII. században rendelkeztek pecsétekkel,¹⁰⁴ ezek lenyomata azonban nem maradt fenn. Rábik feltételezi, hogy amennyiben a királyi udvarban is viseltek tisztséget, e jogcímen birtokolt pecsétjeiket használták, akárcsak Bertalan prépost, királyi alkancellár, 1284-ben kiadott

---

101 Glejtek, Miroslav: Pečate spišských prepošt'ov od polovice 15. storočia do roku 1776 [A szepesi prépostok pecsétjei a 15. század közepétől 1776-ig]. In: Z dejín Spišského prepošstva. 251–271. p.

102 Vrteľ, Ladislav: Osem storočí slovenskej heraldiky [A szlovák heraldika nyolc évszázada]. Martin, 1999. 52. p.

103 Šedivý, 2009. 494. p.

104 Mátyás prépost 1245, 1246, 1249 és 1257-ből származó oklevelei, valamint Mutmér prépost 1273-as végrendelete és 1278-as oklevele.

oklevelén. Nem ismert Jakab préposti pecsétje sem, viszont ismerjük püspöki pecsétjével ellátott okleveleit, erre azonban Rábik nem tért ki.

A XIV. század elejétől már konkrét préposti pecsétet is be tud mutatni Rábik: ilyen Pál (1301–1315), valamint János prépost (1323–1348) pecsétje. Mindkét pecsétmező hasonló koncepciót mutat. A mandorla alakú pecsét több részre oszlik, melyekben egy többtornyú egyházi építményt valamint védőszentjét jelenítik meg (Szent Márton vagy Szűz Mária). A pecsétmező alsó részében a prépost alakja került megörökítésre.

A pecsétmező más ikonográfiai koncepciója tükröződik a Benedek prépost 1363. és 1371. évi oklevelein fennmaradt pecsétlenyomatokban. A pecsét alakja továbbra is hasonló, bár méretei nagyobbak és ikonográfiaileg is összetettebb. A három részre osztott pecsétmezőben az egyházi épület, valamint a csecsemővel ábrázolt Mária és Szent Márton is megjelenik, a pecsét legalsó részén azonban már a családi címer jelenik meg: egy álló szarvast ábrázoló gótikus pajzs. A családi címerek egyébként a XIV. század 30-as éveitől kezdtek megjelenni a magyar egyházi pecsétteken, hogy a későbbiekben dominánssá váljanak.

A további példákból Rábik megállapítja, hogy a szepesi prépostok pecsétjeinek ikonográfiájában a magyarországi fejlődéssel megegyezően a XV. században megy végbe alapvető változás. Eltűnik az egyházi szimbolika, az egyházi személyek pecsétjei világiasabbak lesznek. A pecsétek ábrázolásának tartalmán túl megjelenik ez a formák és a méretek sokrétűségében is. A pecsétek már általában kisebbek és mandorla alakjuk is csak a konventek és kolostorok pecsétjeinél marad meg.

A prépostokon kívül egyes kanonokok is rendelkeztek pecséttel. Már Alpernus éneklőkanonoknak a szepesi városok plébánosaival közösen 1270-ben kiadott oklevelét is négy pecséttel pecsételték meg, ami Rábik szerint arról tanúskodik, hogy ekkor már mind az egyes kanonokok, mind a városok plébánosai rendelkezhetek személyes pecsétekkel.

A Pál mester szepesi préposttá választásáról szóló 1301. szeptember 20-án kiadott oklevelet valamennyi szepesi kanonok pecsétjével és kézjegyével látta el. A 16 lenyomathból csak Goblin és a Latinusnak nevezett Jakab pecsétje maradt fenn. Mindkét pecsét mandorla alakú. Goblin pecsétje egy oltár előtt térdelő és ostyát tartó kanonokot ábrázol; az oltáron kehely áll. A kanonok fölött a káptalan pecsétjéből vett hatágú csillag látható. Jakab kanonok pecsétje egy Isten Báránnyához lépdelő kanonokot ábrázol. Rábik ebből arra következtet, hogy ekkor még nem érvényesült egységes koncepció a kanonoki pecsétek ikonográfiájában.

A későbbi időszakban bizonyos egységesülés jeleire hívta fel Rábik a figyelmet. A kanonoki pecsétek a préposti pecsétek mintáit követték, azoktól leginkább

méretükben különböztek. Elmaradhatatlan motívumaik voltak a gótikus templom, Szent Márton valamint az imádkozó kanonok alakja, ahogy az Pál éneklőkanonok (1345–1362) és a Bebek nemből származó Jakab kanonok 1357-ből származó pecsétjein is megfigyelhető. A XV. században aztán ez az ikonográfia profánabb jelleget öltött, és a családi címer motívumai válltak meghatározóvá, ahogy az jól megfigyelhető János kanonok 1414-ből fennmaradt pecsétjén.

A pozsonyi káptalan történetének historiográfiája

A pozsonyi társaskáptalan múltja, elsősorban eredete iránti érdeklődés már a XVII. század kánoni vizitációiról írt jelentésekben is megjelent. Az intézmény történetének összefoglalására azonban csak a XIX. században került sor, nem véletlenül elsősorban a káptalan tagjainak tudományos tevékenységéből kifolyólag. A prépostság történetéről a század közepére már két mű is született, Bärnkopf Ignác (1741–1809) kanonok¹⁰⁵ és Pogány Béla (1785–1857) prépost¹⁰⁶ tollából. A káptalan történetének feldolgozására pedig Rimely Károly (1825–1904) vállalkozott negyedszázaddal később.¹⁰⁷ Rimely munkáját Knauz Nándor (1831–1898) terjedelmes bírálatban részesítette,¹⁰⁸ amelyre az szintén önálló kiadványban válasszolt.¹⁰⁹

A pozsonyi káptalan első világháború előtti historiográfiájából nem hagyható ki Ortvy Tivadar (1843–1916) sem, aki egyrészt Magyarország XIV. század eleji egyházi földrajzáról írt művében¹¹⁰ érinti, de részletekbe menően Pozsony város történetében fejt ki a kérdést.¹¹¹ Érdemes megemlékezni még Dedek Crescens Lajosról (1862–1933) is, aki a *Magyarország vármegyéi és városai* sorozatban

---

105 *Bärnkopf, Ignác*: Praepositura et praepositi s. Martini alias ss. Salvatoris de Posenio. Posenii, 1848.

106 *Pogány, Adalberto*: Praepositura et praepositi s. Martini alias ss. Salvatoris de Posenio. Posenii, 1855.

107 *Rimely, Carolus*: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Poseniensis ad S. Martinum ep. olim SS Salvatorem. Posenii, 1880.

108 *Knauz Nándor*: A pozsonyi prépostság. Esztergom, 1880.

109 *Rimely Károly*: Pozsony prépostság. Adalék a Magyar Sion 1880-iki évfolyamához. Pozsony, 1881.

110 *Ortvy Tivadar*: Magyarország egyházi földleírása a 14. század elején. I–II. Bp., 1891–1892.

111 *Ortvy Tivadar*: Pozsony város története. I. köt. Pozsony, 1892. 151–193. p.

Pozsony vármegye történetének feldolgozása során számos értékes észrevételt tett a káptalan és a prépostságot illetően.¹¹²

A pozsonyi káptalan története alig kapott figyelmet a két világháború közötti szlovák kutatásban. Pozsony múltja ugyan élénken foglalkoztatta a szlovák történetírást, Rimely, Knauz és Ortvy kutatásainak kiegészítésére azonban sokáig nem vállalkoztak. Ebben az időszakban megszakadt a káptalan tagjainak élénk tudományos tevékenysége, sőt a gazdasági válság éveiben a káptalan túladdott nem egy értékes középkori kéziratán is.

A káptalan története nem volt témája a második világháború utáni szlovák történetírásnak sem. Az 1989 előtt született munkák többnyire társadalomtörténeti megközelítésből foglalkoztak a káptalan városban elfoglalt helyzetével, a művelődéstörténeti tanulmányok pedig a könyvkultúrában, illetve iskolatörténetben játszott szerepét vizsgálták.

Az 1990-es években megnőtt az érdeklődés a város egyházi intézményeinek, köztük a káptalannak és a prépostságnak a múltja iránt is. Az egyes kérdések tisztázásához elsősorban a Pozsonyi Comenius Egyetem, illetve a Nagyszombati Egyetem hallgatói járultak hozzá szakdolgozataikkal, doktori disszertációikkal.

A különféle kutatások eredményeinek publikálására, illetve összegzésére kiváló teret biztosítanak a szélesebb érdeklődő közönségnek és a szakmának egyaránt szánt kiadványok. Ilyen a pozsonyi káptalan kutatója, Juraj Šedivý által szerkesztett öt kötetre tervezett, Pozsony történetét feldolgozó sorozat. Sajnos még csak a sorozat első kötete jelent meg, mely a XII. századig dolgozza fel a város történetét, kitérve a káptalan eredetének és a korai pozsonyi egyházi struktúráknak a kérdésére is.¹¹³

A pozsonyi káptalan korai története a szlovák történetírásban

Az írásos források nem árulnak el sokat a káptalan kezdeteiről. Kálmán király törvénykönyvének kérdéses olvasatú utalásán kívül, amely szerint Pozsonyban és Nyitrán nagyobb prépostságok voltak, csak a XIII. század elejéről van hiteles forrás, mely a káptalant említi. Ekkor az addig a várban székelő káptalan a váraljára

---

112 *Dedek Crescens Lajos*: Pozsony vármegye története. In: Pozsony vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Bp., 1904. (Magyarország vármegyéi és városai) 503–637. p.

113 *Dejiny Bratislavy od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia* [Pozsony története a kezdetektől a 12–13. század fordulójáig]. Szerk.: Šedivý, Juraj. Bratislava, 2012. (Dejiny Bratislavy 1.)

költözött. A század közepétől pedig a várjobbágy eredetű Csukárd család jelenik meg templomának védnökeként a forrásokban.

A pozsonyi társaskáptalan múltja iránti érdeklődés elsőként a kora újkori kánoni vizitációkban jelent meg. Az 1616. évi vizitáció szerint a prépostságot az első szent királyok egyike alapíthatta — ezért szerepelhet Kálmán törvénykönyvében prépostságként —, vagy IV. Béla király, mert tőle származik az első ismert adomány, esetleg a pozsonyi ispánok, akik a Szent Üdvözítő temploma mellé temetkeztek.

A káptalan eredetének kérdése állt a Knauz és Rimely között fentebb említett vita központjában is. Rimely nyomán a fenti feltételezések kiegészültek a káptalan államalapítás előtti előzményeiről szólókkal. Új források hiányában a szlovák kutatók is a fentebb említett elméletek egyikét-másikat fogadták el.

A kérdésben fordulatot csak a régi prépostsági templom várbeli maradványainak feltárása hozott. A pozsonyi vár felújítási munkálatai során ugyanis 1958 őszén csontvázas temetkezés nyomaira bukkantak. A terület feltárását Tatiana Štefanovičová, Pozsony Város Múzeuma, majd 1962-től a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa, 1964-től 2004-ig pedig a Comenius Egyetem Régészeti Tanszékének oktatója vezette. Ennek során három épületmaradványt sikerült feltárniuk. A legrégebbi egy kőből épült templom volt (I), melynek déli részén később kőtornyot emeltek (II), illetve később az első templom építkezési anyagát is felhasználva egy újabb templom épült fel (III), mely azonos a XIII. század eleji forrásokban említett Szent Üdvözítő templomával. A templom körül a XI. századtól a XIII. század elejéig temetkeztek, a régészeti kutatás mintegy 200 — helyszűke miatt több rétegben egymás felett elhelyezkedő — sírt tárt fel. Ezért is alakíthatták ki a templomtól északra a csontházként szolgálható kör alakú épületet. Fennmaradtak továbbá egy káptalanhoz tartozó épület északi részének maradványai is.¹¹⁴

A középkori Pozsony elhanyagolt egyháztörténetének hiányosságait az 1989-es politikai fordulat után František Oslanský, a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének egyház- és településtörténettel foglalkozó munkatársa próbálta meg enyhíteni a város középkori egyházáról írt összefoglaló tanulmányában.¹¹⁵ A rövid áttekintés inkább csak az egyes egyházi intézmények eredetét,

---

114 Štefanovičová, Tatiana: Bratislavský hrad v 9.–12. storočí [A pozsonyi vár a 9–12. században]. Bratislava, 1975.

115 Oslanský, František: Cirkev v stredovekej Bratislave [Egyház a középkori Pozsonyban]. In: Historický časopis, 41. (1993) 2. č. 113–122. p.

illetve a városban az egyház vagy egyes egyháziak által birtokolt ingatlanokat, jövedelemforrásokat vizsgálja.

Oslanský a várhegyen álló első, IX. századból származó templom régészetileg is kimutatható pusztulása ellenére nem tartja kizártnak a kontinuitást az új építménnyel, így patrocíniumát akár — véleménye szerint — Nagy Morávia idejéből is származtathatjuk. Elfogadja Rimely munkájának azon állítását is, miszerint a templom mellett, ha nem is kezdetektől, de a XI. században már biztosan működött társaskáptalan.

Oslanský a várbeli templom váraljára költözésének körülményeiről szólva úgy véli, hogy itt állhatott egy Szent Mártonnak szentelt XI. századi kisebb templom. A helyébe épült káptalani templom így kapta meg a Legszenőbb Megváltó és Szent Márton kettős patrocíniumát.

A pozsonyi prépostsággal a '90-es évek első felében azután Róbert Ambroš foglalkozott részletesebben. 1995-ben megvédett szakdolgozatában a pozsonyi prépostnak a középkori társadalomban elfoglalt helyzetét vizsgálta, különös figyelmet szentelve a prépost és a káptalan közötti viszonyoknak.¹¹⁶ A munka első fejezeteiben kitért a prépostság keletkezésének vitás kérdéseire is. Erről a kérdésről a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara hallgatói által szerkesztett, nehezen hozzáférhető lapban, a Proglasban is publikált.¹¹⁷

Ambroš Oslanskýhoz és Štefanovičovához hasonlóan elképzelhetőnek tartja, hogy a várhegyen a IX. században megépült templom már a Szent Üdvözítő patrocíniumát viselte. Oszítja továbbá Rimely elképzelését arról, hogy Pilgrim passauai püspök jelentős szerepet játszhatott Pozsony keresztény intézményeinek kialakulásában. Kálmán király I. törvénykönyve 22. fejezetét Ambroš és Oslanský is úgy értelmezi, hogy 1100 körül Pozsony már *maior prepositura* volt.

Ami a káptalan kialakulásának folyamatát illeti, Ambroš szerint a prépostság és a káptalan fokozatosan jött létre a mai Pozsony területén élő papok nyugati kánoni előírások szerinti közösségi életének (*vita communis*) formálódásával. Elmélete szerint Pozsonyban eredetileg a főesperes körül kánonok szerint élő papok köre alakulhatott ki. A fölöttük álló főesperesből így válhatott előjáró — *praepositus*. A XIII. század elejéig a hiteleshelyként még nem tevékenykedő

---

116 *Ambroš, Róbert*: Postavenie bratislavského prepošta v stredovekej spoločnosti [A pozsonyi prépost a középkori társadalomban]. Bratislava, 1995 (szakdolgozat).

117 *Ambroš, Róbert*: Založenie Bratislavského prepošstva [A pozsonyi prépostság alapítása]. In: Proglas, 8. (1995) 1. č. 2–5. p., 3. č. 34–37. p.

káptalan funkciója háttérbe szorult az igazságszolgáltatási és közigazgatási feladatokat is ellátó prépost mellett.

A Csukárd nemzetség káptalanhoz, illetve prépostsághoz fűződő szerepét vizsgálva Ambroš elfogadja Rimely érveit, melyek szerint a Csukárdok utolsó tagja, János nem a káptalan, hanem a templom patrónusa volt. Egyébként sincs szó semmilyen 1292 előtt kiadott oklevélben a Csukárdok védnökségéről. Mindenestre ha ők lennének az alapítók, a káptalani templom nem a királyi tulajdonban lévő várhegyen épült volna fel.

A káptalan történetével, elsősorban annak kezdeteivel foglalkozott Juraj Šedivý is. Šedivý a Comenius Egyetemen, illetve az Osztrák Történeti Intézetben (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) végzett tanulmányai (1995) után a pozsonyi egyetem segédtudományi tanszékének tanára lett. Elsősorban az írásbeliség történetével foglalkozik, ilyen témájú munkái megkerülhetetlenek mind a szepesi, mind a pozsonyi káptalan történetének kutatásakor. Jelenleg a Szlovákia területén található epigráfiai emlékek felkutatásának és feldolgozásának szervezője, de emellett jelentős Pozsony története kutatásának előmozdításáért tett tudományszervező aktivitása is. A pozsonyi káptalan történetét érintő munkái német és magyar nyelven is olvashatóak,¹¹⁸ összefoglalásunkban nem árt azonban röviden áttekinteni az ő véleményét sem.

Šedivý szerint a várhegyen épült IX. századi, világi hatalom védelme alatt álló templom nem tartozhatott egy káptalanhoz, hiszen ez az intézmény Nyugat-Európában is csak a század első harmadában kezdett elterjedni. A káptalan lehetséges alapítói közül Šedivý kizár minden addig szóba jött személyt. Elveti, hogy Pilgrim passauai püspök (971–991) lenne az alapító, hiszen semmilyen krisztianizációs törekvés nem bizonyított részéről. A XVII. századtól alapítóként emlegetett szent királyokat azért veti el, mert ebben az esetben tudnunk kéne a káptalannak adományozott birtokokról. Nem kerülhet szóba mint alapító IV. Béla király vagy a Csukárd család sem.

A káptalan alapításáról inkább fokozatos kialakulásának folyamatára helyezi a hangsúlyt. Nagy jelentőséget kap nála Pozsony földrajzi helyzete, a Magyarország nyugati határán elhelyezkedő ispáni vár 50–70 kilométeres körzetében ugyanis nem volt jelentősebb egyházi intézmény. Ez magyarázza a várhegyen

---

118 Šedivý, Juraj: Die Anfänge des Pressburger Kapitels [A pozsonyi káptalan kezdetei]. In: East Central Europe at the Turn of the 1st and 2nd Millennia. Szerk.: Múcska, Vincent. Bratislava, 2002. 107–117. p.; *Uő*: Az egyház a középkori Pozsonyban. Régi választások és új kérdések. In: Fejezetek Pozsony város történetéből magyar és szlovák szemmel. Szerk.: Czoch Gábor. Pozsony, 2005. 95–130. p.

már a XI. század elején álló háromhajós bazilika méreteit, melyek kizárják, hogy egyszerű plébániatemplomról legyen szó. A templom így a vidék krisztianizációs központja lehetett, bár a talán Gizellával érkezett misszió anyagi helyzete feltételezése szerint igencsak szerény lehetett. Kálmán király nevezetes 22. törvénycikkének tárgyalásakor inkább azon magyarázat felé hajlik, hogy Pozsony „tényleges helyzete (ha statútuma nem is) prépostsági, illetve káptalani szintű volt”, a káptalan megalakulását tehát ez előtt kell keresni.

Ambroš elméletét arról, hogy a főesperes körüli papság a XI. században káptalanná alakult, hasonló magyarországi példák hiányában veti el. A spontán fejlődés elméletével szemben hangsúlyozza, hogy a fontosabb egyházi intézmények mindegyikénél kell számolni alapítóval vagy patrónussal, aki a káptalanok helyzetében általában a király. Ebből kiindulva azután Šedivý nagy jelentőséget tulajdonít a Pozsonyhoz legszorosabban kötődő XI. századi magyar királynak, Salamonnak. A Salamon környezetében tartózkodó művelt papoknak a király mogyoródi csatavesztése (1074) utáni itt tartózkodása segíthette elő a káptalan megalakulását. A pozsonyi várban működő kápolna így a királyi kápolna szerepét töltötte be, tehát liturgikus feladatain kívül már oklevél-kiállító tevékenységet is végezhetett.

A káptalan korai jellegének megállapításakor abból a feltételezésből indul ki, hogy a magyarországi káptalanok korai időszakában erős monasztikus hatás érvényesült. Világi papok, kanonokok helyett tehát bencés szerzetesek alkothatták a pozsonyi káptalant is, aminek jele, hogy a XIII. században is gyakran használják a *monasterium* kifejezést a káptalan megjelölésére.

Ehhez kapcsolódva továbbfejleszti a szlovák történetírásban addig csak óvatosan kezelt lehetőséget a bencések pozsonyi jelenlétéről, és az Oslanský által feltételezett XII. századi apácakolostort egyértelműen a bencésekhez köti.¹¹⁹ Mivel bencés apácák jellemzően csak ott fordultak elő, ahol férfi bencés közösség is működött, ez is igazolná, hogy a pozsonyi várban működő *monasteriumot* (káptalant – kolostort) bencések irányították.

Salamon pozsonyi tartózkodásának kedvező körülményei azonban megváltoztak, amikor Pozsony is I. László kezébe került, és nem tudott jelentőségre szert tenni Kálmán és Álmos viszályainak következtében sem. Az addig feltehetően

---

119 A pozsonyi ciszterci női kolostor elődjének egy Benedek-rendi kolostort tart fentebb említett tanulmányában Oslanský. A kolostor ugyanis Mária Magdolna védnöksége alatt állt, kinek kultusza a XI. században terjedt el a nyugati kereszténységben. Oslanský egyébként a források által sugallt képnél erősebb hatást tulajdonít a bencéseknek a korai Pozsonyban, elsősorban Pannonhalma Pozsonyhoz fűződő kapcsolatából kiindulva.

Salamon által támogatott intézmény gazdaságilag nehéz helyzetbe került, ami politikai és kulturális jelentőségének hanyatlásához vezetett. A káptalan fejlődésében a következő fordulópont az volt, mikor a XIII. század elején a várispán hatása alól kikerülve a váraljai részre költözött, majd a század közepén hiteleshellyé vált.

A pozsonyi káptalannal foglalkozó kutatás a káptalani templom váraljára költözéséről, majd ottani fejlődéséről kisebb mértékben a szerény írásos említésekre és sokkal inkább feltételezésekre volt utalva. A problémát ezúttal is csak a mai domban folytatott régészeti kutatások világíthatták meg jobban. A dóm Szent Anánának szentelt kápolnája alatt kör alakú épületet tárt fel 1969–1970-ben Adrián Vallašek.¹²⁰ Az épületen két építkezési fázist lehetett kimutatni. A régebbi származású rotundát a XI–XII. századra helyezte Vallašek a körülötte feltárt sírokban talált S-alakú függők alapján. Az építmény új részének alagsorában talált nagy mennyiségű csontlelet alapján feltételezhető, hogy kb. a XIII. század utolsó harmadától csontházként funkcionált az épület. Az építmény korábban egyes kutatók szerint a váralján megtelepedő kereskedők temploma lehetett, mások viszont azt valószínűsítik, hogy a Csukárd nemzetség írásos forrásokban is emlegetett temetői kápolnája lehetett.¹²¹

2002–2003-ban azután nagyszabású régészeti ásatások folytak ismét a dombban Tatiana Štefanovičová vezetésével. Az eredményeket a templom várhegyről való leköltözésének 800. évfordulóján részletes beszámolóval tették közzé.¹²² A gazdag képanyaggal illusztrált publikáció a részletesen tájékoztat a régészet különböző szakterületeinek vizsgálatairól. Ezek eredményeképpen többé-kevésbé pontos, és az eddigieknél sokkal részletesebb képet lehet adni a Szent Üdvözítőnek, majd Szent Mártonnak szentelt templom épülésének fázisairól.

Mintegy 2–2,5 m mélységben nagyobb méretű köveket találtak egymás mellé helyezve, habarccsal összeragasztva. Az épület alapjai és a felhasznált építőanyag is különbözik a régió korabeli építkezéseitől. A geológiai vizsgálat arra a megállapításra jutott, hogy a gránitkövek a várhegy kőbányájából származnak. Az építkezést a XII. századra helyezte Štefanovičová a környező XI–XII. századból származó kerámialeletek alapján és abból, hogy a XIII. századi intenzív temetkezés már tekintettel volt az épületre. Az építkezést kapcsolatba hozta a század

---

120 *Vallašek, Adrian*: Neznáma sakrálna stavba pod Bratislavským hradom [Ismeretlen egyházi építmény a pozsonyi vár alatt]. In: Zborník FFUK – Musaica, 24. (2003) 111–122. p.

121 *Mencl, Václav*: Dóm sv. Martina v Bratislave [A Szent Márton dóm Pozsonyban]. In: Vlastivedný časopis, 17. (1963) 148–152. p.

122 *Štefanovičová, Tatiana*: Dóm svätého Martina v Bratislave – Archeologický výskum 2002–2003 [A Szent Márton dóm Pozsonyban – Régészeti kutatás 2002–2003]. Bratislava, 2004.

folyamán a váralján megtelepedő nyugati vendégekkel, tőlük származott volna az építkezés módja is. A szakrális építményt tehát nem tartja azonosnak sem a Cszakárdok kápolnájával, sem a káptalan később leköltözött templomával, mely egyben a váralja plébániatemploma is volt.

A XII–XIII. század fordulóján épült fel Štefanovičová szerint a Szent Üdvözítő-templom a lerombolt előző helyén. Az új templom terméskőből épült, az épület habarcsán végzett kutatások, illetve egy megtalált román oszlopfüő és egy négyzet alakú keresztet ábrázoló román sírkő alapján a XII. századra datálták. A későbbi, XIII. századi sírokat ez az építmény sem bontja meg, a sűrű temetkezések miatt azonban gyakran került sor a régi sírok megbolygatására. Ezért épült fel Štefanovičová szerint a káptalani templom szomszédságában a Vallašek által feltárt csontház.

A harmadik építkezési fázis már megbolygatta a XIII. századi sírokat, ezért ezt Štefanovičová a XIII. század utolsó harmadára, végére datálja. Az építkezőanyag ebben az esetben is terméskő volt, de az alap felett régi római téglákat is újrahasznosítottak. A háromhajós templom fejlett koragótikus stílusban épült és mérete megközelítette a mai dómét. Štefanovičová feltételezése szerint a templom masszív nyugati falára két tornyot építhettek. A város 1291 utáni fejlődésével, a „konkurens” egyházi intézmények megjelenésével párhuzamosan a XIV. század elején is nagyszabású munkálatok folyhattak a templomon. Ezen építkezések folyamán vált a templom a város nyugati erődítésének részévé, ahogy az ma is tisztán kivehető.

A pozsonyi prépostság későbbi történetével foglalkozó legerjedelmesebb munka Ambroš szakdolgozata.¹²³ Ebben a szerző a pozsonyi prépost helyzetével foglalkozik vizsgálva a prépost és a káptalan közötti viszonyt, a prépostnak a város életére gyakorolt hatását, a prépost főesperesi tisztségét és végül a királlyal való kapcsolatát.

A káptalannal való viszonyt elsősorban az határozta meg, hogy elöljáróként jelentős befolyása volt a kanonokok mindennapi életére. Részt vett a káptalan ügyeinek tárgyalásán, bírói jogkörrel *ordinarius*ként rendelkezett a káptalan tagjai, így a városi plébános felett is. A középkor végére erősödtek fel azok a törekvések, melyek a káptalannak nagyobb autonómiát szánva igyekeztek korlátozni a prépost befolyását.

---

123 Mivel Ambroš szakdolgozata nem került publikálásra, ezért eredményeit a következőkben részletesebben ismertetem.

A prépost és a kanonokok között konfliktusra okot adó kérdés volt a kanonokok kinevezésének ügye. Ez a jog eredetileg az érseket illette meg, az első ismert pozsonyi példák viszont arról tanúskodnak, hogy a XIV. század első felében már a prépost választotta ki az új kanonokot a káptalannal történő megegyezés nyomán. Az esztergomi érsekek azonban igyekeztek visszaszerezni befolyásukat a kanonokok kinevezésében. Az 1390-ben tartott esztergomi zsinat határozata szerint aztán a beneficiumok megítélése, átruházása, elvétele az esztergomi érsek kizárólagos joga lett, bár ekkoriban már az uralkodó is beavatkozott a kanonoki helyek elfoglalásának ügyébe. Hasonlóan fontos kérdés volt a prépostválasztás ügye is. A XIII. században általában a káptalan választotta vezetőjét, aki azonban igen gyakran a király által kijelölt személy volt.

A prépost és a káptalan közötti viszony fontos tényezője volt a közösen birtokolt ingatlanok és jövedelmek: a középkor végén a prépost és a káptalan mintegy 23 Pozsony megyei faluban volt birtokos, de a káptalan vagyonához tartoztak a kanonokok városi házai is. Jövedelemként a prépost és a káptalan rendelkezett a stompfai, bazini, szentgyörgyi és dévényi járásokból és további kilenc faluból befolyó érseki tized negyedével, valamint megillette őket Pozsony város tizedének fele, illetve a bordézsma tizede. A közös birtokok és jövedelmek mellett a prépost saját jövedelemforrásokkal és ingatlanokkal is rendelkezett (az évenkénti *cathedraticum*, illetve a prépost saját udvara és szőlői), ami arról tanúskodik, hogy a prépost és a káptalan a XIV. század elején már bizonyos mértékben különálló jogalanyok voltak.

A közös vagyona a káptalan és a prépost közösen ügyelt, igazgatása a két fél által közösen választott dékánkanonok feladata volt. A káptalan jövedelméből és a tizedből általában negyed rész illette a prépostot. A XIV. század 30-as éveiből fennmaradt tizedjegyzékekből kitűnik, hogy a pozsonyi prépost mintegy kétharmaddal nagyobb éves bevétellel rendelkezett, mint az egyes kanonokok. A megosztást illető esetleges viszályokról csak a XIV. század végétől talált adatokat Ambroš, megjegyezte azonban az is, hogy ha a közös jogot érte sérelem (legtöbbször Pozsony városa, illetve a szentgyörgyi és bazini grófok részéről), közösen fordultak a királyhoz védelemért.

Ambroš megvizsgálta a prépostnak a káptalan hiteleshelyi tevékenységében betöltött szerepét is. A pozsonyi káptalan közhitelű működését bizonyító első, 1236. évi adat szerint még János prépost és az egész káptalan közös ügyéről volt szó, a későbbi kiadványokban azonban már nem szerepel a prépost. Érseki rendelkezés nyomán azonban a XIV. századi oklevelek korroborációs formulájában újra feltűnik a káptalan előljárója.

A munka következő fejezetében Ambroš a prépostság Pozsony város életére kifejtett hatását próbálja megállapítani. Ennek kapcsán rámutatott arra, hogy míg a prépostok nem függtek az anyagi körülményektől, melyeket a város biztosított nekik — a káptalant megillette a pozsonyi szőlők dézsmájának tizede, illetve a város által fizetett egyéb tizedek negyede (egy-egy prépostok szerint fele) —, ellenben a város egyházi kérdésekben függött a préposttól. A város templomainak papjai és a városi plébános engedelmességgel tartoztak neki, utóbbit a kanonokok közül kellett kiválasztani. A városi tanács ezt ellensúlyozandó gazdasági téren igyekezett befolyását érvényesíteni. A legtöbb gazdasági jellegű összetűzés a káptalan város területén birtokolt ingatlanjai, valamint a tizedfizetés miatt adódott. Kiemelt konfliktusforrás volt a borkereskedelem kérdése. A XV. század elejétől a városi tanács megtiltotta a prépostnak és a kanonokoknak, hogy borukat a városiak házában adják el. A vita csak 1421-ben zárult le Zsigmond király döntésével, miszerint a káptalan és a prépost kötelesek voltak a városnak adót fizetni házaikért.¹²⁴ A városiak azonban nem akadályozhatták a káptalant, hogy szabadon kereskedhessen borával a városban.

A dolgozat ötödik fejezetében Ambroš a pozsonyi prépost vikáriusi tevékenységét vizsgálja meg a főesperesség élén. A pozsonyi főesperességhez tartozott a megye nagyobb része, míg a kisebb hányad a sasvári főesperességhez tartozott. Mint főesperes a pozsonyi prépost az esztergomi káptalannak is tagja volt. Az érsek így törekedett befolyást szerezni a préposti kinevezésre, de amint azt már Ambroš korábban említette, szerepe jobbra az uralkodó, illetve a XIV. században a pápa által kiválasztott személy megerősítésében merült ki.

Dolgozatának utolsó fejezetében Ambroš a királyi befolyást vizsgálta meg a prépostok társadalmi helyzetére. Az első adat, mely a pozsonyi prépostok kinevezésére tett királyi erőfeszítéseket bizonyítja, 1402-ből származik, de Ambroš feltételezte, hogy már korábban is érvényesülhetett a királyi befolyás. A 15. század folyamán pedig általánossá vált, hogy az uralkodó nevezte ki a prépostot, akit tisztségében az érsek csak megerősített.

Az általában nagy műveltségű pozsonyi prépostok szolgálatát gyakran vette igénybe az uralkodó, de a XIII–XIV. században még inkább alkalmi feladatokat láttak el a király megbízásából. Csak a XV. századtól vannak arra vonatkozó adataink, hogy a prépost állandó tisztséget tölt be a király mellett, sőt ekkor az

---

124 A város 1291-es privilégiuma szerint a prépost és a káptalan nem köteles a városnak adót fizetni. A város ennek ellenére igyekezett különböző díjakat fizettetni az egyházi intézménnyel házaikért és szőlőikért.

egyéb tisztségekből származó feladatok annyira elvonták figyelmüket a prépostság ügyeitől, hogy azok az alprépostra hárultak.

Szintén a pozsonyi egyetem hallgatójaként foglalkozott a pozsonyi prépostság történetével Miriam Hlavačková. A pozsonyi káptalanról mint a XV. századi Pozsony műveltségi központjáról írta doktori disszertációját, és a témában több tanulmányt is publikált.¹²⁵ Foglalkozik a közös káptalani–városi iskola eredetével, amelyet a káptalanhoz tartozó, de a plébánosi iskolák tradíciójából kinőtt intézménynek tart. A város és a káptalan közötti, Ambroš által már részletesen elemzett 1302. évi szerződés az első, mely említi a káptalani iskolát, miszerint a káptalan tagjaiból választott városi plébános köteles volt az iskolamester étkezését biztosítani. A káptalani iskola létezését azonban a korábbi időszakokban is valószínűsíti a szerző, amit később könyvkötésre használt XIII. századi nyelvtan-könyvekből származó lapokkal vél alátámasztani.

A pozsonyi prépost főesperesi szerepét már Ambroš is részletesen bemutatta, kevesebb figyelmet szentelt azonban a szlovák történetírás a főesperesség kialakulásának körülményeire, illetve határaitra. Ezekre a kérdésekre tért ki a Pozsony történetét feldolgozó kötet első részében Ján Steinhübel, a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének kora középkorral foglalkozó kutatója.¹²⁶ A Legszentebb Megváltó tiszteletére emelt templomot Steinhübel is a morva időkben épült templom felújításának vélelmezi. Ugyan Kálmán törvénykönyvének Pozsony és Nyitra előtt szereplő *nec non* kitételét „és szintén”-nek fordítja, de Pozsonyt éppúgy, mint Nyitrát ebben az időszakban már prépostságnak tartja. Megemlíti még a pozsonyi prépost helyettesének (egyébként csak a XIV. századtól adatolt) tisztségét (*vicearchiprepositus*), ami a prépost gyakori távolléte miatt alakulhatott ki.

A pozsonyi prépostság (főesperesség) korai tagolódását a rendkívül gyér XIII–XIV. századi adatok ellenére — későbbi forrásokat is bevonva — megpróbálta rekonstruálni. Szerinte a főesperesség három esperesi kerületre oszlott: hegyalat-

---

125 *Hlavačková, Miriam*: Vzdelanostná úroveň členov Bratislavskej kapituly v 15. storočí [A pozsonyi káptalan tagjainak műveltségi szintje a 15. században]. In: Historický časopis, 49. (2001) 3. č. 433–451. p.; *Uő*: Bratislavská kapitula – centrum kultúry a vzdelanosti v 15. storočí [A pozsonyi káptalan – a kultúra és műveltség központja a 15. században]. In: Pamiatky a múzeá, 51. (2002) 3. č. 24–30 p.; *Uő*: Kapitula pri Dóma sv. Martina: Intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí [A Szent Márton dóm káptalana: Pozsony intellektuális központja a 15. században]. Bratislava, 2007.

126 *Steinhübel, Ján*: Uhorský hrad Prezlava/Prešporok a jeho podhradie – Cirkevná správa [A magyar pozsonyi vár és váralja – egyházszervezet]. In: Dejiny Bratislavy 1. 371–374. p.

tira, a dudvágira és a csallóközire. A hegyalatti esperesség Pozsony városától a mai Blava folyóig terjedt, és Steinhübel feltételezése szerint a XIV. század eleji pápai tizedjegyzékekben említett *Bartholomeus vicearchydiaconus Posoniensis* ezt az esperesi kerületet igazgathatta. A vízközi esperesség területe Feketevíz, a Kis-Duna és a Vág között feküdt, és a Dudvág folyó folyt végig rajta. Az 1334-ben és 1336-ban említett János apkai plébános volt a terület *vicearchidiaconusa*.

A Dudvág alsó folyása és a Vág közötti terület eredetileg Nyitra megyéhez tartozott, ezért nem említik e régió településeit a pozsonyi prépostság egyházközségeinek 1561–62-ben készült vizitációs jegyzőkönyvei. Csallóköz esperesi kerület Pozsony megyének a Duna és a Kis-Duna által határolt részére terjedt ki. Élén 1324-ben János egyházzgellei, 1341-ben Tamás patonyi plébános állt. A pozsonyi prépostság csallóközi járásához tartozott még a Duna és a Mosoni-Duna által határolt terület Dunakilitivel és Darnózsével, valamint az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék alapján az egész Csilizköz. Csilizköz a Csallóköz Győr megyéhez tartozó része, ami Steinhübel feltételezése szerint eredetileg Pozsony megyéhez tartozott, mivel 1252-ben a csilizközi Radványt és Medvét még mint a pozsonyi vármepek falvait említik.

A pozsonyi káptalan írásbeliségének vizsgálata

A káptalanhoz köthető írásbeliség vizsgálata Pozsony esetében is jelentősen árnyalja az intézmény fejlődéséről kialakított képünket. Ha áttekintjük az ezzel foglalkozó műveket, meglepő hasonlóságot fedezhetünk fel a szepesi káptalan írásbeliségének historiográfiájával. A könyvkultúra Július Sopkónak köszönhetően elég korán feldolgozásra került.¹²⁷ A káptalan legkorábbi diplomatikai tevékenységét ebben az esetben is Richard Marsina,¹²⁸ folytatását pedig tanítványa, ezúttal

---

127 *Sopko, Július*: Bratislavská kapitulská knižnica [A pozsonyi káptalani könyvtár]. In: Knižnice na Slovensku – Sborník o vývoji významnejších slovenských knižníc [Könyvtárak Szlovákiában – Tanulmánykötet a legfontosabb szlovákiai könyvtárak fejlődéséről]. Szerk.: Kuzmík, Jozef. Martin, 1954. 155–156. p.; *Uő*: Súpis kníh Bratislavskej kapitulskej knižnice z roku 1425 [A pozsonyi káptalan könyvtárának könyvjegyzéke 1425-ből]. Slovenská archivistika, 4. (1969) 83–101. p.; *Uő*: Z činnosti kultúrnych stredísk stredovekej Bratislavy [A középkori Pozsony kulturális központjainak tevékenységéből]. In: Bratislava, 6. (1970) 139–178. p.; *Uő*: Bratislavská kapitulská knižnica [A pozsonyi káptalani könyvtár]. Historické knižničné fondy na Slovensku [Történelmi könyvtári fondok Szlovákiában]. Szerk.: Belák, Blažej – Kukučková, Elena. Martin, 1989. 155–156. p.

128 *Marsina*, 1989. 90–92. p.

Slavomíra Lenhartová dolgozta fel a Nagyszombati Egyetemen írt szakdolgozatában.¹²⁹ A 2000-es évek elejétől foglalkozott a káptalan írásos tevékenységével Juraj Šedivý. Számos előtanulmány után¹³⁰ eredményeit 2007-ben német nyelven monografikus formában is publikálta.¹³¹ A könyvkultúra vizsgálatok a pozsonyi káptalan esetében is már értékes munkákra támaszkodhatott, mindenekelőtt Július Sopko tollából származóakra. A pozsonyi káptalan kéziratainak katalógusát Knauz Nándor dolgozta ki, bár munkájából hiányoznak az 1812–1813-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott példányok.¹³² A kódexek íróit kézírásuk alapján már Sopko azonosította, eredményeit felhasználva Šedivý az egyes kézírások aprólékos analizisét és összehasonlítását is elvégezte. Az eredményeket végül összevetette egyéb közép-európai mintákkal, így próbálva megvizsgálni, mennyire számított perifériának és mennyire központnak Pozsony ebben a régióban, mennyiben követte fejlődése az általános trendeket, illetve az egyes korszakok milyen jellegzetességeit lehet a káptalan írásbeliségében megismerni.

Marsina az 1236–1260 közötti időszak 12 okleveléből (12., 142., 285., 345., 383., 430., 449., 489., 552., 573., 654., 666. sz.)¹³³ a hamis, illetve kétes hitelűe-

---

129 *Lenhartová, Slavomíra*: Diplomaticko-paleografický rozbor listín hodnoverného miesta pri Bratislavskej kapitule [A pozsonyi káptalan hiteleshelye által kiadott oklevelek diplomatikai és paleográfiai elemzése]. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám [Tanulmányok a szlovák történelemről]. Szerk.: Sedlák, Vincent. Bratislava, 1998. 174–177. p. Lenhartová az 1236 és 1300 közötti időszakból azt a 106 darab oklevelet vizsgálta, melyek a pozsonyi káptalant vagy a prépostot nevezik meg kiadóként. A munka megírásának idejében csak az oklevelek valamivel több mint felét (64) volt alkalma eredetiben vizsgálni. A maradék közül 5 oklevél csak középkori megerősítésből, 14 hiteles középkori másolatból ismert, 2 oklevélnek maradt fenn hiteles újkori másolata. 10 esetben csak az oklevelek kiadását vizsgálhatta meg. 5 oklevél kései hamisítvány, háromról csak említésekből tudunk, három pedig csak Marsina Magyar Országos Levéltárban készített feljegyzéseiből ismert.

130 Šedivý, Juraj: Skriptórium Bratislavskej kapituly [A pozsonyi káptalan íróműhelye]. In: Pamiatky a múzeá, 51. (2002) 1. č. 31–33. p.; *Uő*: Skriptórium Bratislavskej kapituly – písmo rukopisov zo 14–15. storočia [A pozsonyi káptalan skriptoriuma – 14–15. századi kéziratok], Pamiatky a múzeá, 52. (2003) 1. č. 10–13. p.; *Uő*: Vzťahy v písomnej kultúre Bratislavskej kapituly a mesta [A pozsonyi káptalan és város kapcsolata az írásbeli kultúrában]. In: Diplomatická produkcia v stredovekom meste [Diplomatikai tevékenység a középkori városban]. Szerk.: Ragačová, Júlia. Bratislava, 2005. 214–224. p.

131 Šedivý, Juraj: Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel [Középkori írásbeli kultúra a pozsonyi társaskáptalanban]. Bratislava, 2007.

132 *Knauz Nándor*: A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergom, 1870.

133 A feltüntetett számok a szlovák oklevéltár második kötetének (Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II. Szerk.: Marsina, Richard. Bratislavae, 1987.) számozását követik.

ket leszámítva négy eredetiben és három másolatban fennmaradt oklevelet vette aprólékos vizsgálat alá.

A vizsgálat eredményeként három jegyző tevékenységével számol ebben az időszakban. Az egyedinek tekinthető 1239-es (18. sz.) oklevél egy tatárjárás előtt működő jegyző állíthatta ki. Egy második jegyzőre utalhat a 142. (1243) és a 383. számú (1251) oklevél hasonló bevezetése (*Universum capitulum Posoniensis ecclesie omnibus, ad quos presentes littere pervenerint, oraciones in Domino*) és promulgációik első részében kimutatható azonos elemek, valamint, hogy megadják a kiállítás keresztény naptár szerinti napját is. A 430., a 449. és a 666. számú oklevelek (1253, 1254, 1260) ellenben csak a kiadás évét tüntetik fel. A három oklevél intitulációja megegyezik, sőt az általános címzés és az üdvözlő formula, a promulgáció és a korroboráció is tartalmaz hasonló elemeket. Minden bizonnyal tehát egy harmadik jegyzővel tevékenységéhez köthetők. Pál prépost szintén egyedinek tekinthető 1257-ben kiadott oklevelét (573. sz.), melyet nem prépostként, hanem a király által kinevezett bíróként bocsátott ki, saját jegyzője készíthette el.

A pozsonyi káptalan 12 oklevelével szemben Marsina adatai alapján a pozsonyi ispánok 39 oklevelét ismerjük 1260 előtről (köztük a hiteleshelyi tevékenységet végző káptalan hatáskörébe tartozókat is). Ebből kiindulva Šedivý rámutatott arra is, hogy ezekben az évtizedekben a káptalan még egyértelműen csak az ispán árnyékában fejtett ki diplomatikai tevékenységet. A káptalani írásbeliség fejlődését megakasztotta II. Přemysl Ottokár, cseh király 1271. és 1273. évi betörése, ami együttjárt az ezt megelőző időszakból származó kéziratos anyag nagy részének elkallódásával. Az 1280-as évektől azután egyértelmű egyértelmű minőségi és mennyiségi fejlődésnek lehetünk tanúi. A század végéig a káptalan mintegy 140 oklevelet adott ki, ezzel párhuzamban az ispán diplomatikai aktivitása a század utolsó harmadában visszaesett.

Lenhartová 74 darab XIII. századi oklevél paleográfiai vizsgálata eredményeként 29 írnokot azonosított (meglepően nagy szám Marsina és Šedivý adataihoz képest), közülük 12-től maradt fenn egynél több oklevél, a Bk /11/-ként azonosított írnoktól pedig 13 oklevelet ismerünk. Az oklevelek gótikus félkurzívával vagy kurzívával, illetve kurzív minuszkulával íródtak. Šedivý az Anjou korban öt domináns jegyző kézírását mutatta ki. E korszak okleveleinél már csak oklevélírással találkozunk. Megközelítőleg minden húsz évben változnak jelei, ami az írnokok generációs cseréjét, illetve új trendek megjelenését tanúsítja.

A XIV. század elejéről származnak a legrégebbi kéziratok ilyen a pozsonyi misszálé, illetve breviárium, illetve az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Biblia is (Clmae 50.). A kéziratok szövegének írása, és készítőjük (készítőik)

olasz származására, iskolázottságára utal. Šedivý mindezek keletkezését a pápai udvar által kiküldött követek 1310 körüli pozsonyi tartózkodásával hozza összefüggésbe. A kéziratok olasz írásjeleket felvonultató írása nem hagyott nyomot a káptalan későbbi kézírataiban, a misszálé díszítése egyértelműen befolyásolta a későbbi mestereket. Šedivý hangsúlyozza: a káptalan által kiadott, gazdagon díszített oklevelek valamint a gazdagon díszített Anjou-kori misszálék arról tanúkodnak, hogy közép-európai összehasonlításban is igényesebbnek számító művek megírásának körülményei adottak voltak a pozsonyi káptalanban.

Az Anjou-kor végén jelennek meg az egyszerűbb minuszkulával, illetve kurzívával írt szövegek, ami a szöveg gyorsabb rögzítése iránti érdeklődésről tanúskodnak. Hasonló fejlődés tapasztalható az egész magyarországi írásbeliségben. Változások következtek be a XIV. század 80-as éveiben az oklevelek formájában is. A jegyzők írásában beállott változások Šedivý szerint nem egyszerű generációs váltás következményei, hiszen megközelítőleg hasonló változások figyelhetők meg Bécsben, Budán és Közép-Európa egyéb fontos központjában is. Általánossá válik az új íróanyag: a papír is. Ennek, valamint az írástudók számának emelkedése következtében tovább növekedett a diplomatikai produktivitás.

Šedivý számba vette a káptalanhoz köthető epigrafikus emlékeket is. A XIV. század elejéről származik Péter kanonok sírköve. Az emléket korábban hibásan 1344-re datálták, de ebben az évben nem halt meg ilyen nevű kanonok. A koragótikus majuszkulával írt feliratot egyébként sem lehet a XIV. század elejénél későbbre tenni. A templom déli hajójából XIV. század második feléből származó feliratos síremlékek töredékei kerültek elő. Az 1360-ból származó pozsonypüspöki sírkövet Šedivý kapcsolatba hozza az ekkoriban elhunyt Péter örkanonokkal.

Összegzés

A pozsonyi és szepesi káptalanok jelentőségével tisztában volt már a XIX. századi magyar historiográfia is, hiszen a velük foglalkozó szakirodalom már ekkor jelentős számú és színvonalú munkát tudott felmutatni. Ezek a sok esetben maig forgatott művek jelentették a kiindulópontot az elmúlt évszázad magyar és szlovák történettudománya számára.

A szlovák történetírás sem a két világháború közötti korszakban, sem pedig a II. világháború után nem fordított különösebb figyelmet a pozsonyi és szepesi káptalanok történetére. Ennek oka előbb a történettudomány, és benne a hely- és

egyház történet hagyományos struktúráinak megbontásában keresendő, míg később az egyháztörténet kutatása politikai okokból szorult vissza.

Igazságtalan lenne elhallgatni, hogy ebben az időszakban is folyt kutatás, amely előbbre vitte ismereteinket, elsősorban a régészet, valamint a történelmi segédtudományok: diplomatika és kodikológia terén. Az oklevélkiadás megindulása jelentősen hozzájárult ezen intézmények korai forrásainak kutatásához. Az oklevelek Richard Marsina által megkezdett aprólékos diplomatikai és paleográfiai vizsgálatát, illetve a kódexek Július Sopko által végzett kutatását az 1990-es évek végétől tanítványaik folytatták. Az utóbbi negyed században több egyháztörténeti témájú tanulmány jelent meg, sőt a kutatásokat összegző monografikus és népszerűsítő munkák is születtek.

A magyar kutatók elsősorban nyelvi okok miatt sincs egyszerű helyzetben, ha munkája során szeretné a szlovák kutatás eredményeit felhasználni. Ez indokolta ennek az összefoglalásnak az elkészítését, melynek célja bemutatni a szlovák szakemberek álláspontját, rámutatni az általuk vitásnak tartott kérdésekre. Az igény azonban kölcsönös. A közelmúlt magyar kutatói szintén foglalkoztak a szepesi¹³⁴ és pozsonyi társaskáptalan¹³⁵ történetével, de a tapasztalatok szerint ered-

-
- 134 *Kosztá László*: 11. századi bencés monostor a Szepességben? In: Századok, 142. (2008) 339–357. p.; *Kovács Zsuzsanna*: A Szepesség egyházi állása a középkorban. In: Egyházak a változó világban. Szerk.: Bárdos István – Beke Margit. Esztergom, 1991. 145–147. p.; *Körmeny Adrienne*: A falusi plébániák hatása a faluközösség kialakulására (A Szepesség példája). In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Fügedi Erik. Bp., 1986. 117–158. p.; *Piti Ferenc*: Megjegyzések a szepesi prépost és a szepesváraljai hospesek közötti perhez (1338–1339). (Függelék: a perre vonatkozó oklevelek regesztái). In: Fons, 5. (1998) 265–284. p.; *Ruminski, Klaus W.*: Die Kirche St. Martin des Zipser Kapitels. In: Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae 22. (1976) 21–54. p.; *Sroka, Stanislaw*: A löcsei rotulus 1332-ből. In: Aetas, 22. (2007) 3. sz. 148–164. p.; *Sroka, Stanislaw*: Az esztergomi érsek és a krakkói püspök vitája a 14. század első felében. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6. (1994) 51–55. p.; *Sroka, Stanislaw*: Lengyelek a szepességi káptalanban a 14. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 7. (1995) 55–61. p.; *Zsoldos Attila*: Szepes megye kialakulása. In: Történelmi Szemle, 43. (2001) 19–31. p.; *Török Márta* PhD-értekezése (ELTE BTK) a szepesi káptalan személyi összetételéről nem jelent meg.
- 135 *Kosztá László*: A nyitrai püspökség létrejötte. (Nyitra egyháztörténete a 9–13. században). In: Századok, 143. (2009) 257–318. p.; *Köblös József*: Az egyházi középrteg Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával). Bp., 1994. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.); *Thoroczkay Gábor*: Megjegyzések a nyitrai és pozsonyi egyház korai történetéhez. (Kálmán király I. törvénykönyve 22. cikkelyének szöveg-hagyományáról). In: Századok, 142. (2008) 359–373. p. (= *Uő*: Írások az Árpád-korról [Történeti és historiográfiai tanulmányok]. Bp. 2009. 89–107. p. [TDI-könyvek 9.]

ményeik — a régebbi magyar történetírás műveivel ellentétben — nem mindig jutnak el a szlovák kutatókhoz. A szerző szándéka tehát, hogy a Szlovákia területén működő káptalanok történetét tárgyaló magyar szakirodalom eredményeit a közeli jövőben szlovák nyelven is összefoglalja.

